

Jakab Attila

Csángóság és katolicizmus

Az identitástudat változásai

Műhelytanulmány 18.

eök!k

Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány

Jakab Attila

Csángóság és katolicizmus

Az identitástudat változásai

Műhelytanulmány 18.

eök!k

Budapest, 2006

Tartalomjegyzék

Bevezetés	5
I. Történelmi áttekintés: a kezdetektől a modern román állam megalakulásáig	8
II. A katolikus egyház román nemzetpolitikai szerepvállalása	19
III. Az identitás kérdése	27
IV. A magyar nyelv és kultúra szerepe és megítélése	31
V. Bőjte Csaba kezdeményezése	39
Összefoglalás	42
Javaslat	45
Források	48
Függelék	50

*„Cángó magyar, cángó magyar,
Mivé lettél, cángó magyar?
Ágról szakadt madár vagy te,
Elfelejtve, eltemetve...*

*Idegen nyelv bébortja nyom
Olasz papockák nyakadon.
Nem tudsz énekelni, gyónni,
Anyád nyelvén imádkozni.”*

Bevezetés

A különböző szerzők és kiadványok csángóknak, csángó-magyaroknak, magyar csángóknak, moldvai magyaroknak nevezik őket. Tulajdonképpen a magyar népi, nyelvi és kulturális közösség legkeletibb részéről van szó, akik a mai Románia területén, Moldvában, a Keleti-Kárpátok keleti lejtőin, a Szeret és annak mellékfolyói (Moldva, Beszterce, Tázló, Tatros) mentén, elsősorban a Bákó és a Románvásár környéki falvakban élnek, nehéz anyagi és társadalmi körülmények között.¹ Vallási (katolikus) és részben még nemzeti (magyar) kisebbségnek is mondható – ellenben sem történeti, sem pedig nyelvi-néprajzi szempontból egyáltalán nem egységes – népcsoport,² amely sokrétűen és változóan ugyan, de mindenképpen őrizni kívánja az önazonosságát egy többségi román ortodox közegben.

A moldvai csángókat (akikről a tanulmányban szó lesz, és akiken a Moldvában élő katolikusokat értem, függetlenül a beszélt nyelvtől) a szakemberek három fő csoportra osztják.

1. *Északi csángók* (Románvásár környéke),³ akik a legelzártabb, az újabb kori székely betelepüléstől legkevésbé befolyásolt csángó településterületen élnek. Nagyon sok katolikus pap – és a jászvásári egyházmegye vezetésének túlnyomó többsége (pl. a jelenlegi püspökök) – innen kerül ki (Szabófalva, Tamásfalva). Eredetüket tekintve a Szamos-völgyi, illetve a Felső-Tisza vidéki magyarsághoz kapcsolódnak.

2. *Déli csángók* (pl. Klézse, Lujzikalagor, Bogdánfalva).

3. *Székelyes csángók* (pl. Lészped, Gorzafalva, Pusztina). Közülük kerül ki a csángóság a magyar anyanyelvet valamilyen formában még mindig őrző, kevésbé asszimilált rétegének döntő többsége (80%).

Mivel a csángók soha nem éltek a magyar állam területén, jogilag tehát nem voltak magyar állampolgárok, így nem is tudnak – az erdélyiekkel ellentétben – „magyar” felmenőkre hivatkozni. Ennek következtében a magyarországi hatóságok szemében őket semmi sem különbözteti meg az Európai Unió kívülről érkező bár-

¹ „Siratom ezt a népet, a magyarság legárvább, legszomorúbb sorsú, örök idegenségben, örök kiszolgáltatottságban élő etnikai csoportját. Siratom sorsáért, árvaságáért, szenvedéseierért, kítaszítottaságáért, siratom lelke gazdagságainak elvesztéséért, pusztuló létéért.” Gazda József: *Hát én hogyan siratnám*. Budapest, 1993, 6. old.

² Lásd Halász Péter: *Bokrétába kötögetem vala*. Budapest, 2002, 113–138. old.

³ Lásd Harangozó Imre (szerk.): *„Ott hul éltek vala a magyarok...” Válogatás az észak-moldvai magyarság népi emlékezetének kincsestárából*. Az Ipolyi Arnold Népfőiskola kiadása, Újkígyós, 2001.

mely „idegentől”. A velük szemben tanúsított magatartás pedig teljesen személyfüggő a hivatalokban.

Kétségtelen, hogy az utóbbi közel két évtizedben a csángókutatás fellendült. Tanulmányok, monográfiák, néprajzi gyűjtemények és forráskiadások egész sora jelent meg,⁴ jóllehet továbbra is számottevő a fehér folt.⁵ A csángókérdés a magyar nyelv, illetve a magyar nyelvű oktatás formájában ugyanakkor bekerült a politika homlokterébe is. Mivel a kérdés tudományos megközelítése sokszor átpolitizált, illetve a politikai diskurzus rendszerint tudományosan megalapozottnak igyekszik magát feltüntetni, a jelen tanulmány célja alapvetően kettős: 1. egyrészt a csángó identitásra és annak változásaira összpontosítva a kérdést a tudomány és a politika metszéspontjában vizsgálja; 2. másrészt pedig elemzi és feltárja a Vatikán geopolitikai és a román nemzetpolitikai érdekek egybeesésének történelmi gyökereit. Hiszen csakis a múltban gyökerező és máig ható folyamatok ismeretében lehet a jelent értékelni és a jövőt elképzelni. Ebben a tekintetben tehát a tanulmány szakít a kutatást markánsan uraló néprajzi⁶ és nyelvészeti⁷ megközelítésekkel, és határozottan a csángók életét évszázadok óta meghatározó egyháztörténelmi és egyházpolitikai történések folyamatát igyekszik áttekinteni és vázolni. Teszi ezt abból a megfontolásból, hogy Románia nehézkes, de ugyanakkor megkerülhetetlen demokratizálódása és küszöbön álló uniós csatlakozása, illetve a vatikáni politikában is észlelhető változások és hangsúlyeltolódások (történetesen az ortodox egyházakkal szemben tanúsított magatartásban) egyértelműen időszerűvé tennék a csángókérdés magyar részről történő társadalmi, gazdasági és vallási újragondolását egy teljesen megváltozott európai és román belpolitikai kontextusban. Ez már csak azért is időszerű lenne, mert „etnikai tudatában és nyelvében erősen meggyötört népcsoport ez, mely életvitelében és körülményeiben messze elmarad a kívánatos civilizációs szinttől. Annyira elesettek, értelmiségüktől megfosztottak, hogy erejük sincs jajszavukat belekiáltani a nagyvilágba.”⁸

Komoly politikai, társadalmi és egyházi akarat esetén erre az újragondolásra kétségtelenül lenne lehetőség. Ugyanakkor román részről is minden bizonnyal lehetne partnereket találni az együtt gondolkodásra. Hiszen volt idő, amikor maga a hivatalos román álláspont is egyértelműen elfogadta tényként a csángók magyar származását, magyarságát. A román nyelv értelmező szótára a következőket írta a csángókról:

⁴ Lásd Halász Péter (szerk.): *A moldvai magyarság bibliográfiája*. (Csángó füzetek, 1), A Lakatos Demeter Egyesület kiadványa, Budapest, 1996.

⁵ Demény Lajos megítélése szerint: „a csángó történelemnek van több, eddig teljesen elhanyagolt vagy legalábbis kevésbé kutatót vetülete, mint amilyen az oktatás, az egyházi élet, a román hatóságok és az ortodox egyház viszonya az utolsó másfél században.” Demény Lajos: „A csángó múlt a magyar és a román történetírásban – a politikai szándék és tudományosság válszútján”, in: Halász Péter (szerk.): *Csángó sorskérdések*. Budapest, 1997, 9. old. Vincze Gábor szerint pedig „további kutatások szükségesek ahhoz, hogy tisztán lássuk: az 1920-as és az 1945-ös földosztás és a kollektivizálás miként hatott erre a közösségre, nem ismerjük az ötvenes években a vidéki falusi társadalom ellen folytatott 'hadjárat' (kulakosítás, kollektivizálás, kitelepítések stb.) hatását, kevés információnk van arról, hogy a békepapi mozgalom és a magyar iskolák szervezése közt milyen összefüggés van, nem vizsgálta még senki, hogy a magyar iskolába járt csángók milyen mértékben tudták egyáltalán elcsángósítani a magyar kultúrát és azt tovább adták-e a családban”. Vincze Gábor (szerk.): *Asszimiláció vagy kívándorlás?* Budapest–Kolozsvár, 2004, 13–14. old.

⁶ Pl. Lükő Gábor: *A moldvai csángók*. Budapest, 2002; Kós Károly–Szentimrei Judit–Nagy Jenő: *Moldvai csángó népművészet*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1981.

⁷ Pl. Benkő Loránd: *A csángók eredete és települése a nyelvtudomány szemszögéből*. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 1990; Iváncsóny Zsuzsa: „Mondattani és szövegtani vizsgálat a moldvai csángó nyelvjárásban”, in: Kinda István–Pozsony Ferenc (szerk.): *Adaptáció...* Kolozsvár, 2005, 308–35. old.

⁸ Bartha András: *Pusztina*. Balatonboglár, 1998, 11–12. old.

„(többes számban) a székelyek egyik ága, akik a XV. század táján települtek a Tatros, az Aranyos-Beszterce és a Szeret völgyébe Románvásártól északig; (és egyes számban) e népességhez tartozó személy”.⁹ Ugyanakkor a modern román nyelv szótára csángón „a Bákó tartományban a XIII. században megtelepült magyar népességhez tartozó személy”-t¹⁰ értett.¹¹

Magyar vonatkozásban semmiképpen sem szabadna megfeledkezni arról, hogy a XVIII. század közepétől a XX. század legelejéig – éppen a moldvai katolikus egyház erőteljes magatartásváltó időszakában – az uralkodó vélemény a csángókat a kunok leszármazottainak tekintette. Kétségtelenül az erre született válaszként is értelmezhető a honfoglalás kori magyarokra való visszavezetés (az „ősmagyar” eredet) szándéka. Ebben az összefüggésben tehát jobban érthető a csángók román eredetének hangoztatása mögött meghúzódó politikai indíttatás is – hiszen Románia területén „őslakos” csakis és kizárólagosan a román (és ortodox) etnikum lehet.¹² A tudományosság leple alatt tulajdonképpen ideológiák küzdelméről van szó, amelyben a történelemre való hivatkozás ellehetetleníti a szembesülést a valósággal, és háttérbe szorítja az emberi jogok kérdését – nemcsak a román társadalomban, de magában a moldvai katolikus egyházban is.

⁹ *Dicționarul explicativ al limbii române*. București, 1975.

¹⁰ *Dicționarul limbii române moderne*. București, 1958.

¹¹ Idézi Antal Imre, *Gyimesi krónika*. Európa Könyvkiadó, Budapest–Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1992, 51. old.

¹² A román politikai és társadalmi közgondolkodás mind a mai napig képtelen tudomásul venni, hogy az ország történelme során a gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődésben mások is részt vehettek és szerepet játszhattak, mint az „őslakos” románok.

I. Történelmi áttekintés: a kezdetektől a modern román állam megalakulásáig

Moldva évszázadokon át az Ázsiából nyugat felé haladó lovas nomád népek felvonulási területe volt. A magyar királyság megalakulása után azonban elakadt a továbbvonulás lehetősége. A kunok ezért is telepedtek meg Moldvában és Havasalföldön, míg meg nem semmisültek az 1240-es évek tatár-mongol hadjárataiban.¹³ A tatárokat csak a XIV. század közepére sikerült visszaszorítani a Dnyeszteren túlra, s ekkor alakult meg – mintegy ütköző államként – a moldvai fejedelemség (*Waywodatus Muldawia*)¹⁴, amely politikájában Magyarország és Lengyelország között egyensúlyozott, illetve hol az egyik, hol pedig a másik befolyása alatt állott. Ideig-óráig azonban a függetlenségét is sikerült kivívnia, pl. Nagy István vajda (Ștefan cel Mare, 1457–1504)¹⁵ uralkodása alatt.

A katolikus egyházszerkezet moldvai megjelenése is a politikai erőviszonyok alakulását tükrözi. A katolizáló Lackó vajda (1365–1373) – akinek idején létesült a szereti püspökség (1371–1434) – még Nagy Lajos magyar király (1342–1382) vazallusa, utódai azonban már a lengyel királynak tettek hűségesküt. A későbbiekben Jó Sándor (Alexandru cel Bun, 1400–1432) vajda támogatta ugyan a katolicizmust – hiszen felesége, Losonczy Margit az erdélyi vajda leánya volt –, mégis inkább az ortodox egyházat erősítette: püspökségeket szervezett és kolostorokat alapított. Kétségtelen, hogy a katolikus magyar és lengyel királysággal – amely pl. Moldvabányán katolikus püspökséget is létesített (1413–1523)¹⁶ – szemben az ortodoxia egyfajta „vallási függetlenséget” biztosított a moldvai fejedelemségnek. Minden bizonnyal nem véletlen, hogy a magyar királyságban üldözött husziták 1436-tól folyamatosan Moldvába menekültek.¹⁷ Ebben az időszakban még kétségtelenül működött itt a tolerancia és a másság elfogadása.¹⁸ Többek között a huszita menekültek alapították Husz városát, amely nevében mind a mai napig őrzi emléküket. Pécsi Tamás és Ujlaki Bálint Moldvában fordította magyarra a Bibliát, amelynek egyik másolata (Müncheni kódex) pl. ugyanott készült: „E könyv megvégeztetett Németi Györgynek, Hensel Emre fiának keze miatt Moldovában, Tathros városában Úr születésének ezer négyszáz hatvan hatod esztendejében”.¹⁹

Egy évszázaddal később még mindig jelentős számban éltek husziták az országban, jóllehet papjaik nyilvánvalóan már nem voltak. Vásári György (Georgius Vasari Ungarus), kamenyeci püspöki titkár, 1571-es jelentése szerint a szegedi származású Thabuk Mihály tatrosi plébános mintegy 2000 huszitát térített vissza a katolikus egyházba.

¹³ Lásd pl. Ioan Ferent: *A kunok és püspökségük*. Szent István Társulat, Budapest, 1981 (előszó, fordította: Domokos Pál Péter).

¹⁴ Lásd V. Spinel: *Moldavia in the 11th–14th centuries*. Bukarest, 1986.

¹⁵ 1992-ben a román ortodox egyház szentté avatta.

¹⁶ A szereti és moldvabányai püspökségeket magyar és lengyel püspökök váltakozva töltötték be.

¹⁷ Lásd Mikecs László: *Csángók*. Budapest, 1989, 97–102. old.

¹⁸ A katolikusok üldözéséről Nyúzó István (1551–1552), Despot (1561–1563) és Rettenetes János vajdák idejéből tudunk. Mindez tükrözi a térség geopolitikai erőviszonyainak az átrendeződését is, a katolikus hatalmak kárára.

¹⁹ Domokos Pál Péter: *A moldvai magyarság*. Budapest, 2001, 49. old.

A XVI. század elejétől egészen a XIX. század közepéig Moldva a török birodalom hatalmába került, adófizető lett. Gyakorlatilag ez az az időszak, amikor a csángó lakosság máig tartó kálváriája elkezdődött. Az országot pl. a XVII. században gyakran pusztította háború (Mihály havasalföldi vajda hadjáratai, 1653–1661, 1672–1682), aminek következtében rendszeresen pusztult a népesség. 1587 és 1696 között a moldvai (magyar és szász) katolikusok száma 15 000-ról 2799-re csökkent (döntően magyar).²⁰ Ezt tetőzte, hogy szétzilálódott a magyar egyházszerkezet. Magyarország jó része török uralom alá került, Erdélyben pedig a protestantizmus lett uralkodóvá. Maga az erdélyi katolicizmus is kb. 150 éven keresztül püspök nélkül maradt és paphiánnyal küszködött. „Az 1500-as évek közepére Magyarország lakosságának nagy többsége a reformációhoz csatlakozott. A kisebbségbe szorult katolikus egyház nem volt olyan helyzetben, hogy papokat tudott volna Moldvába küldeni, így a moldvai katolikus magyarság magára maradt. Saját értelmisége, saját uralkodó osztálya addig sem volt, ettől kezdve papja sincs, aki összefogja a híveket, őrzője és táplálója lenne az egyházi életnek és ezáltal a hagyományoknak.”²¹ A XVII. században gyakorlatilag megszakadtak a csángók erdélyi és magyarországi kapcsolatai; társadalmi, gazdasági és politikai szerepük pedig szinte semmivé foszlott.

Eközben pedig a XVI. és a XVIII. század között (különösen 1562 után) a Székelyföldről folyamatosan zajlott a kivándorlás²², amit különböző (gazdasági, társadalmi és politikai) körülmények váltottak ki. A székelyek kezdetben a jobbágysortól való szabadulás reményében, az adóterhek elviselhetetlensége, a megélhetési problémák (pl. rossz termések), a jogtalanságok és a hatalmasok visszaélései és önkényeskedései miatt, a madéfalvi veszedelem után (1764) pedig az osztrák katonai határőrszolgálat elől menekültek Moldvába. Elsősorban a termékeny föld és a szabadparaszti élet lehetősége vonzotta őket.²³

A politikai és hatalmi tényezők fontosságát mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy Moldvában a magyar királyság és katolicizmus szétesésével párhuzamosan erősödött a lengyel egyházi befolyás. Az 1570-es években már a kamenyeczi püspök küldött papokat Lengyelországból, hogy Thabuk plébános hittérítő munkáját segítsék az eretneknek minősülő magyar husziták között. Az 1670-es években pedig azért nem mehettek csiksomlyói ferencesek a csángókhoz (saját egykori kolostorukba), mert azt a lengyel király ellenezte, s Rómának fontosabb volt a király óhaja, mint a katolikus hívek egyházi szolgálata.

A vatikáni geopolitikai megfontolások elsődlegességének igen érdekes példája a moldvai jezsuita missziók története. A jezsuiták mindig is a fejedelmi udvart tekintették célpontjuknak, és érdemben soha nem foglalkoztak a falusi csángókkal. Először a lengyel provincia próbálkozott 1588 őszén és 1590 vége között, majd az Erdélyből elűzött jezsuiták húzódtak meg átmenetileg Jászvásáron (1589 eleje és 1591 között). Ezt követően a lengyel jezsuiták még időközönként megfordultak Moldvában: 1610,

²⁰ Lásd Benda Kálmán (szerk.): *Moldvai csángó-magyar okmánytár 1467–1706*, I. kötet. Budapest, 1989, 31. old.

²¹ Benda Kálmán: „A moldvai csángómagyarok története”, in: Halász Péter (szerk.): *„Megfogtala apóm szokor kezemtül...”*. Budapest, 1993, 42. old.

²² Az 1590-es évektől kezdődően az erdélyi fejedelmek a Moldvába vezető utak őrzésére kényszerültek, hogy a kiáramlást akadályozzák. 1588-ban S. Warszewicki jezsuita misszionárius arról ír, hogy a katolikus szászok és magyarok kb. 70 éve érkeztek Erdélyből: „Saxones et Hungari, qui ante 70 annos ex Transylvania venerunt.” Benda Kálmán (szerk.): *Moldvai csángó-magyar okmánytár 1467–1706*, I. kötet. Budapest, 1989, 99. old.

²³ Lásd Mikecs László: *Csángók*. Budapest, 1989, 110–153. old.

1640, 1660. 1644-ben az ausztriai rendtartományból Beke Pál magyar jezsuita is meglátogatta az országot. Jelentésében olyan rendtagok küldését javasolta, akik tudnak magyarul, németül, olaszul és románul.²⁴ A későbbiekben „a Rend Jászvásáron néhány évig latin iskolát tartott fenn, amelyben főként a görögkeleti román előkelők gyermekeit tanították. Magyar nyelvű prédikációikat a városban élő katolikus magyarok szívesen hallgatták. Fő törekvésük azonban nem a néppel való törődés volt, hanem az előkelők megnyerése és a Rend helyzetének megszilárdítása”.²⁵ Minden bizonnyal a rendi (és talán a lengyel) érdekek szem előtt tartása az oka, hogy Beke Pál későbbi magatartását enyhén szólva ellentmondásosan ítélik meg a korabeli moldvai források.

A magyar katolicizmustól való elszakadás Moldvában kétségtelenül az egyházszervezet területén érezte leginkább a hatását: probléma lett a papi utánpótlás biztosítása,²⁶ és felmerült az egyházi fennhatóság kérdése. A középkorban ugyanis a terület, egyházi tekintetben, Róma fennhatósága alá tartozott ugyan, a gyakorlatban azonban mindig is a magyar vagy a lengyel befolyás érvényesült. Bákóban működött egy ferences kolostor (1412 óta), a csíksomlyói rendház leányegyháza, amelyet a magyar szerzetesek 1607-ben végleg elvesztek, miután 1580-ban Hieronymus Arseno olasz konventuális elfoglalta a tatárok által 1574-ben felégetett rendházat. A XVI. században azonban Moldva és Havasalföld a szófiai érsekség felügyelete alá került, s ezzel a moldvai katolikusok magyar kötődései az egyházi fennhatóság tekintetében gyakorlatilag megszűntek.

Mivel püspökségét a tatárok feldúlták, Bernardino Quirini argyesi püspök 1597-ben átköltözött Bákóba, a ferences kolostorba. Rövid püspöksége alatt igyekezett el látni a püspöki feladatokat: meglátogatta a híveket, misézett, bérmált, papokat szentelt. Ugyanakkor szembesült a zilált állapotokkal és a protestáns (vagy ortodox) befolyással is, vagyis a házas katolikus papokkal, akiket jobb híján kénytelen volt tisztességükben meghagyni. A moldvai egyházi állapotokat még bonyolította a lengyelek azon törekvése, hogy a fennhatóságot megszerezzék. Balthasar István szucsavai plébános 1604-ben, többek nevében bepanaszolta Quirinit, s arra kérte VIII. Kelemen pápát (1758–1769), hogy nevezzen ki lengyel püspököt.²⁷

Az 1600-as évek elején a püspökséget a lengyel egyháznak sikerült is megszereznie. Quirini (†1604. nov.) utóda a püspöki székben, a lengyel király jóvoltából, az addigi apostoli vikárius Arseno lett (1607-től 1610-ig). Őt követte az a Valerian Lubieniecki lengyel obszerváns ferences (1611–1618), akinek botrányos életére és viselkedésére nemcsak Quirini panaszkodott,²⁸ hanem Várad János, a magyarországi salvatorianus ferences rendtartomány főnöke is.²⁹ Benda Kálmán szerint: „A lengyel papok nem tartózkodtak székhelyükön, a püspök sem, időnként lejöttek a közeli Galiciából, hogy beszédjék a tizedet, összegyűjtsék, ami mozgatható, és utána visszatérjenek Lengyelországba.”³⁰ A lengyel egyházi igényeken – amelyek megegyeztek a ki-

²⁴ Benda Kálmán (szerk.): *Moldvai csángó-magyar okmánytár 1467–1706*, I. kötet. Budapest, 1989, 268–279. old.

²⁵ Benda Kálmán (szerk.): *i. m.* 45. old.

²⁶ A nélkülözés és megpróbáltatás megelégedése esetenként legyőzte a hivatástudatot. Az 1590-es években pl. Varasdi Mátyás plébános („Mathia Varasdi preaesbitero ungarico ex Moldavia”) arra kéri a pápát, hogy anyagilag támogassa, vagy pedig engedélyezze, hogy elhagyja Moldvát, mert a hívei képtelenek őt eltartani. Benda Kálmán (szerk.): *i. m.* 129. old.

²⁷ Benda Kálmán (szerk.): *i. m.* 140–142. old.

²⁸ Benda Kálmán (szerk.): *i. m.* 133–135. old.

²⁹ Benda Kálmán (szerk.): *i. m.* 148–155. old.

³⁰ Benda Kálmán (szerk.): *i. m.* 46. old.

rály hódítási szándékaival – az sem változtatott, hogy 1644-ben Róma Moldvát – arra hivatkozva, hogy Szófiától messze van – a szerbiai marcianopolisi (ma Preševo, Ništól délre) érsekséghez csatolta. Hiszen Róma mindig elfogadta a lengyel király által javasolt bákói püspököt; az apostoli küldöttek (vizitátorok) pedig csakis látogatásokat tettek és jelentéseket írtak (pl. Petrus Deodatus szófiai püspök 1641-ben,³¹ Marcus Bandinus marcianopolisi érsek 1648-ban³²).

Az egyházszervezet szétesésének következtében egy kettős folyamat vette kezdetét. Katolikus pap hiányában elindult az ortodox egyházba való áttérés. Az élet meghatározó pillanataiban (születés, esküvő, halál, szenvedés, megpróbáltatás) ugyanis még ma is erős az igény az egyházi szolgálatra és a lelki támaszra. Mennyivel inkább az lehetett a középkori Moldva egyszerű, magukra hagyott és kiszolgáltatott katolikusai körében. Az áttéréseket ebben a perspektívában is szükséges tehát vizsgálni. Ugyanakkor felértékelődött a katolikus vallás községmeghatározó és -megtartó ereje a környező ortodox vallási és román nyelvi környezettel szemben. Ahogy Benda Kálmán fogalmaz: „A vallás, az egyház volt a közösségek összetartó ereje s csak amíg ez a hagyományörző vallási község fennállt, addig tudták nyelvüket, szokásaikat, magyarságukat megőrizni. Ha ez a község felbomlott vagy megszűnt, rövidebb vagy hosszabb idő múlva a vallási és etnikai beolvadás útjára kerültek valamennyien. Öntudatlanul érezték ezt a moldvai magyarok is, s ha nem volt papjuk, a pópával akkor sem kereszteltették meg gyermekeiket, vagy temették el halottaikat. Ahogy II. Rákóczi Ferenc fejedelem Tatárországba menő követei, Bay Mihály és Pápai Gáspár följegyezték a csöbörcsöki magyarokról: ‘Olyan durusok [azaz: kemények] az magok vallásában, hogy noha oláh [értsd: görögkeleti] pap lakik falujokban, mégis készebbek kereszteljen gyermekeiket eltemetni, mintsem az oláh pappal megkereszteltetni.”³³

Mivel a XVII. század elejére gyakorlatilag alig maradt katolikus pap Moldvában³⁴, a hívek közvetlenül Rómához, a Hitterjesztés Szent Kongregációjához (*Sancta Congregatio de Propaganda Fide*) fordultak (pl. kútnári katolikusok levele)³⁵. Elestésükben is maradt azonban annyi kezdeményező szellem bennük, hogy az egyházközségekben a magyarul tudó „deákok” (parasztkántorok) vezetésével megszervezzék a maguk vallási életét. Ezek kereszteltek, eskettek, temettek, vezették a templomi énekeket, s amennyiben tudtak olvasni, oktatták a gyermekeket.

A Hitterjesztés Szent Kongregációját Róma 1622-ben hozta létre.³⁶ Célja az egyházszervezés és a hitterjesztés volt. Moldvával kapcsolatosan első perctől célként fogalmazódott meg a fejedelemség megnyerése a katolicizmus számára. Ehhez a rutén unió szolgáltatva volna a mintát,³⁷ a ruténokat ugyanis szintén fel kívánták használni a terv kivitelezéséhez. Róma – teljesen figyelmen kívül hagyva a lengyel érdekeltségű bákói püspökség létét – Havasalföldet és Moldvát missziós területté nyilvánította, és a kongregáció felügyelete alá helyezte. Az 1622 és 1812 között Moldvában működő

³¹ Benda Kálmán (szerk.): *i. m.* 204–230. old.

³² Benda Kálmán (szerk.): *i. m.* 342–454. old. Magyar fordítása Domokos Pál Péter: *A moldvai magyarság*. Budapest, 2001, 299–435. old.

³³ Benda Kálmán (szerk.): *i. m.* 41. old.

³⁴ Lásd Bernardino Quirini argyesi püspök VIII. Kelemen pápának írt jelentését. Benda Kálmán (szerk.): *i. m.* 130–132. old.

³⁵ Benda Kálmán (szerk.): *i. m.* 166–169. old.

³⁶ Lásd Tusor Péter: *A barokk pápaság (1600–1700)*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2004, 156–166. old.

³⁷ Lásd Szántó Konrád: *A katolikus egyház története*. II. kötet. Ecclesia, Budapest, 1984, 292–293. old.

54, név szerint is ismert, missziós prefektus között nem találunk egyetlen magyart sem. Pedig a XVIII. századtól kezdődően erre minden bizonnyal lett volna lehetőség.

A Moldvába küldött misszionáriusok többnyire horvát, bosnyák vagy olasz ferencesek voltak, akiket a szolgálatuk végére kilátásba helyezett jutalmak (teológiai doktorátus) és karrierlehetőségek is motiváltak. A moldvai éveket – néhány kivételtől eltekintve – többnyire szükséges rosszként fogták fel és élték meg. A csángók pedig rákényszerültek azzal vigasztalni magukat, hogy sokszor méltatlan papjaik – akikkel többnyire kommunikálni sem tudtak – még mindig „jobbak a semminél”.

Az alapvető és hosszú távon komoly következményekkel járó probléma azonban az volt, hogy főként az olasz misszionáriusok szívesebben tanultak meg románul (mert anyanyelvük révén, illetve a latin ismeretében könnyebb volt), mint magyarul. Ennek köszönhetően elindult a román nyelv lassú térnyerése a moldvai katolikus egyházban, az egyházi élet fokozatosan formálissá vált (előfordult, hogy a papok tolmács révén gyóntattak), a közösségi jellege elsilányult, a hívek és a papok pedig egyre jobban eltávolodtak egymástól, jóllehet egy környezetben, mintegy egymásra utalva éltek. Ily módon az elhagyatott katolikusok hitbeli és kulturális életét az egyház már nem tudta táplálni, míg a magukra maradt szerzetesek egy része elzüllött. Ezek után nem kell csodálkozni azon, ha a csángók erkölcsi értékrendje sok tekintetben elmaradt az egyház által hirdetett követelményektől.

Róma érdemben nem tudott sem segíteni, sem pedig változtatni a helyzeten. Hagyta tehát a dolgokat a maguk természetes útján haladni, ügyelve azonban arra, hogy az egyházi jelenlétet, még ha látszólagosan is, de folyamatosan fenntartsa. Ezt szolgálták az időközönkénti látogatások, ellenben a Rómába küldött rengeteg jelentésnek alig volt fogamatja. Végeredményben a csángók egészen a modern korig állandó paphiánnyal küzdöttek.

A moldvai helyzetet még tovább súlyosbította a ferencesek belső viszálykodása, amely nem volt mentes a személyes féltékenykedésektől, ellenségeskedésektől sem. Az enyhébb szabályzatú olasz és lengyel minoriták ugyanis szembekerültek a szigorúbb irányzatot követő bolgár és bosnyák obszervánsokkal. Ugyancsak ellenséges volt a viszony a ferencesek és a jezsuiták, illetve a Róma által küldött misszionáriusok és a lengyel fennhatóságot megjelenítő bákói püspök között is. Azt lehet mondani, hogy mindenki harca volt mindenki ellen – a csángók egyházi és lelki szükségleteinek a figyelmen kívül hagyása mellett –, esetenként pusztán anyagi javakért, jövedelmekért. „A XVII. század végére a moldvai katolikus egyház szinte szétzüllött.”³⁸ A csángók műveletlenekké és babonásokká váltak. Egyre inkább teret nyert a népi vallásosság.³⁹ De vajon ki mást terhelhetne a felelősség, ha nem a katolikus egyházat,⁴⁰ és mindenek-

³⁸ Benda Kálmán (szerk.): *i. m.* 46. old.

³⁹ Lásd Táncczos Vilmos: *Gyöngyökkel gyökerezéti: gyimesi és moldvai archaikus népi imádságok*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 1995 és ²1996; Idem, *Csapdosó angyal: moldvai archaikus imádságok és életterük*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 1999; Idem, *Eleven ostyá, szép virág: a moldvai csángó népi imák képei*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2000; Idem, *Nyiss kaput, angyal! A moldvai csángó népi imádságok: archetipikus szimbolizáció és élettér*. Püski Kiadó, 2001.

⁴⁰ Peti Lehel megállapítása szerint „az egész Csángóföldre jellemző az egyház azon gyakorlata, hogy fennhatóságát kiterjeszti a népi vallásosság területeire is, és nem csupán a hivatalos vallásosságot kanonizálja. Ezzel a gyakorlatával elérte azt, hogy nélkülözhetetlenné váljon ezekben a falvakban az élet minden olyan területén, amikor az emberek olyan problémáikra keresnek választ, amelyeket saját maguk nem tudnak megoldani. Talán ezzel is magyarázható, hogy számottevő térvesztést máig sem szenvedett ebben a régióban. Az egyház mediátori szerepével képes lefedni a moldvai csángók világképében élő transzcendencia szinte egész területét.” Peti Lehel: „Vallási mozgalom a Bákó környéki falvakban”, in: Kinda István–Pozsony Ferenc (szerk.): *Adaptáció...* Kolozsvár, 2005, 179. old.

előtt a vatikáni egyházpolitikát, amely pl. a bákói püspökség tekintetében mindig is a lengyel érdeket részesítette előnyben. Ráadásul „az 1700-as évekkel Róma magatartásában is új korszak kezdődik. A Vatikán politikája az új világ, Amerika felé fordul. Míg korábban abban bizakodtak, hogy Moldvából kiindulva talán sikerül az ortodoxiát is a római egyház táborába hozni, ekkorra kiderült, hogy ez hiú remény. A jezsuiták teljesen felhagytak a moldvai misszióval, és [obszerváns magyar] ferences szerzetes is csak hébe-hóba kerül az országba. A moldvai magyarok magárahagyatottsága a XVIII. századra teljessé válik.”⁴¹

Pedig a csángók igyekeztek mindent megtenni, hogy ezt a sorsot elkerüljék. A bákói katolikusok 1653 áprilisában levelet intéztek a Hitterjesztés Szent Kongregációjához, hogy a ferences kolostort helyezték vissza Csíksomlyó fennhatósága alá, amely tőlük csak kétnapi járóföldre van:

„Alázatos supplicatiónk és könyörgésünk az szentséges római anyaszentegyházban levő Szent Gyülekezetben levő nagyságos cardinalihoz, kik az igaz hűtnek szaporodásában és kiterjesztésében fáradsz és munkálkodnak. Mű, az Moldoua országban, Bako városában lakozó katolikusok, mind az környüllevő magyarsággal egygyütt, leborult orcával, magunk megalázásával és fiui engedelmességgel az Nagyságtok kegyelmes lábaihoz ez supplicatiónk által leesvén, könyörgünk, méltóztassék kiáltásunkra füleiteket lefűgeszteni. Jóllehet, nagyságos kegyelmes uraink, sok külömbkülömb féle nyavalyáktól szorongatunk, mint olá nemzetség között, de azok között legnehezebb és nyavalyásabb, hogy lelki pásztorok nélkül szűkölködünk sok üdöktől fogvást. Régi klastromunkot, ki azelőt az Magyarországon levő provincia, mely Salvatorisnak nevezetik, attól függött, de mivel a püspökök lakóhelyhez foglaltat, azolta fogvást szenvedtünk sok busulásokat, majd immár hitünkben is némelyek botránkozást tetenek, látván, hogy az püspékök münköt nem orvosolnak, támogatnak és erősítenek az igaz hűtben, hanem inkább botránkoztatnak, kiváltképpen az lengyen püspökök (...) Kérjük az Istenért nagyságtokat kegyelmesen, és az Szent Gyülekezetet, hajtsa meg füleit ez országban levő szegény kevés keresztyénségnek oh haytasara, az szegény frátereket [vagyis a ferenceseket] plántálja be az ő régi klastromokban, mert mű ezután idegen püspököt be nem fogadunk, mert ez az hely mezővé lesz, és netalán kalagorok [kalugyerek] és cizmaticusok [ortodoxok] fogják birni...”⁴²

Kérésük Rómában süket fülekre talált. A lengyel egyházpolitikai érdek jóval többet nyomott a latban.

Petrus Parčević marcianopolisi érsek, Moldva apostoli vikáriusa, a lengyelországi pápai nunciushoz intézett, 1671. március 7-i, levelében szintén arról írt, hogy minden szempontból a csíksomlyói ferencesek jelentenek a legjobb megoldást a moldvai katolikusok ellátására. A hívek is kérik, a kolostor is közel van, s a szerzetesek nemcsak a (magyar) nyelvet beszélik, de egyesek közülük még románul is tudnak.⁴³ A levélnek nem volt fogantja.

⁴¹ Benda Kálmán (szerk.): *i. m.* 48. old.

⁴² Benda Kálmán (szerk.): *i. m.* 496-499. old.

⁴³ Benda Kálmán (szerk.): *i. m.* 653-662. old.

Az egyházi közállapotokat jól tükrözi Szabófalva és öt másik falu katolikusainak a levele (1671. október 1.):

„Mű szabófalvi keresztyének az öt faluval edgüt alázatosan és töredelmes szüből akarók Nagyságtoknak és Szentségteknek nyomoruságos életünköt jelenteni.

Műnekünk az mű életünk hasonló az oktan barmokhoz, kik soha az Istent dícsírni nem tudják, hanem csak az oktalanságban élnek. Azért könyörgünk alázatosan Nagyságtoknak és Szentségteknek és az Szent Gyülekezetnek, hogy az mely misszi-onárius barátokat Szentségtek és az Szent Gyülekezet ide küldött, azok erőhatalommal akarnak rajtunk lakni, nem úgy viselik magokat, az mint az regula kívánná, hanem részegesek, asszonember után járók, azokkal conversálnak, rút fertelmes életet viselnek, mely minden embereknek, de műnekünk magyaroknak leginkább nagy botránkozásunkra vagyon: nem vehetünk tőlök semmi lelkünk idvösségire való gyümölcsöt, ugy akarnák, hogy erővel lakjanak rajtunk. (...) Alázatosan könyörgünk annakokáért az Szent Gyülekezetnek és Nagyságtoknak, tekétsen Nagyságtok az Christus Jésus szent halálának érdemeire, s viseljen istenesen gondot az mű szegény bűnös lelkünkre, hogy mű is idvözülhessünk, mert inkább megcselekedjük azt, hogy az oláhok szkizmájára állunk és az ő püspöküktől halgatunk, mert nem lelkipásztorok, hanem lélekvesztők és kárhoztatók, hogynem mint soha őket acceptáljuk. Az Szent Gyülekezettől és Nagyságtoktól jó és kegyelmes választ várunk, mint szentséges atyánktól.”⁴⁴

Az időközben nyelvet váltott csángóknak Róma mind a mai napig adós a válaszzal.

A XVII. század utolsó évtizedében a Kárpátok–Duna térségében újra átrendeződtek a hatalmi viszonyok. A törökök térvészésével egy időben Ausztria egészen a moldvai határig nyomult előre. A karlócai béke (1699. január 26.) pedig szavatolta a török fennhatóság alatt élő katolikusok szabad vallásgyakorlását. 1743-ban Mavrocordat fejedelem magyar jezsuitákat (Péterffy Károly, Patai András, Szegedi György) hívott Moldvába, hogy megírják a fejedelemség történetét. Ezek rövid időn belül összeütközésbe kerültek a misszió prefektusával, és elhagyták az országot.⁴⁵

A XVII. századra vonatkozó és bőségesnek mondható információkkal ellentétben a XVIII. és a XIX. század első felének a forrásai már sokkal hézagosabbak. Ezen időszak csángókkal kapcsolatos ismereteit tekintve sokat köszönhetünk a madéfalvi „székelyöldöklés”⁴⁶ következtében Moldvába menekült híveit követő csíkszentléleki pap, Zöld Péter tudósításainak, akire püspöke, Bajtay Antal, háromévi, Gyulafehérváron letöltendő börtönbüntetést szabott ki. Moldvában töltött öt esztendejéről 1781. január 11-én kelt jelentésében számolt be gr. Batthyány Ignác (1741–1798) erdélyi püspöknek. Ekkor már nem létezett a bákói püspökség (valamikor a XVIII. század első felében szűnt meg)⁴⁷.

⁴⁴ Benda Kálmán (szerk.): *i. m.* 668. old.

⁴⁵ Lásd Barta István, „Az 1743. évi moldvai jezsuita misszió”, in: *Regnum. Egyháztörténeti Évkönyv 1942-1943.*, V. kötet, Budapest, 1943, 70-90. old.

⁴⁶ 1764. január 7. hajnalán.

⁴⁷ A bákói püspökség megszűnése kétségtelenül összefügg a lengyel királyság hanyatlásával és az orosz fennhatóság megerősödésével. Az országot először 1772-ben osztotta fel Oroszország, Poroszország és Ausztria.

„A bákói püspöki címet – írja Zöld Péter –, ahogy az alább leírandó misszionárius atyák teljesen biztos értesüléséből tudom, Lengyelországban mindig egy leopoli [lembergi] kanonok viseli, ki ezen moldvai misszió páter prefektusát mindig meg szokta tenni a lelkiekben általános helynökévé. Mégis ezen misszionárius atyák közvetlenül a hitterjesztés római szent kongregációjától a konventuális Szent Ferenc-rend római tartományából küldetnek, mind tisztán olaszok, kik sem az oláh, sem a magyar nyelvet nem tudják beszélni, és azt a kilenc magyar plébániát⁴⁸ teljességgel nyomorultan és lanyhán szolgálják; nyomorultan, mondom, a nyelvnek nem tudása miatt és lanyhán, mert inkább áhítoznak a pénz összesepreése, mint a lelkek megnyerése után, ami a legvilágosabban kitűnik abból, hogy küldetésük bevégezvén, pénzzel nyakig megtelve (ahogy a parasztok szeretik mondani) mennek vissza Olaszországba, de az általok szolgált plébániákon vagy más helyt egyetlenegy valamelyes eretnekségből megtérített lelket sem hagynak hátra. Miért is a magyarok hangos sóhajtások közt imádkoznak, hogy az Isten igazgassa szerencsésen a magyar király fegyvereit és a római szék szívét, hogy az olasz misszionáriusok helyett magyarokat és az ő nyelvüket értő lelkipásztorokat méltóztassék nekik leküldeni.”⁴⁹

A csángók tehát már ekkor is tudták, hogy a vallási kérdés politikai ügy, ellenben nem sejtették, hogy a magyar királyi címet azok az osztrák császárok viselik, akiknek legutolsó gondjai között sem szerepelnek a csángó-magyarok.

Jelentése befejező részében Zöld Péter felteszi a kérdést, hogy

„mi úton és hogyan lehetne lelkipogasztaításukról gondoskodni? Alig és még alig sem vagyok képes átlátni – írja –, mert azokat a magyarokat a hitterjesztés szent kongregációja közvetlenül úgy alávetette annak a misszióknak, s a konventuális misszionárius atyák a szent kongregációtól olyan fényes, kiközösítéssel és más cenzúrákkal fenyegető pápai bullákkal láttattak el, hogy alig lenne képes valamelyik pap biztonságban odamenni és ott maradni. Ezenfelül ama misszionárius atyák a más nemzetek iránt oly túlbuzgó megvetéstől lángolnak, hogy semmiképpen sem képesek maguk között – főként a magyart – megtúrni; ami miatt nekem sem lett volna szabad ott időznom, ha XIII. Kelemen pápától [1758–1769] a fent említett moldvai fejedelem⁵⁰ által kikoldult felhatalmazással megerősítve, helyesebben ellátva nem lettem volna. Ezt megerősíti az oda bevándorolt és az olaszok mesterkedése miatt ott megmaradni nem tudó két magyar konventuális atyának esete; midőn ezek egy évre engedélyezett joghatóság után, a másodikban rögtön megfosztván attól, hazajövetelüket siettetni voltak kénytelenek.

Miért is, az én gyenge ítélőképességem szerint – írja Zöld Péter –, azokon aligha lehet másképp segíteni, minthogy a fent dicsért hittérítő szent kongregációnál kieszközöltetik, hogy az olaszokat azon moldvai fejedelemségből mozdítsák el, és helyükbe Erdélynek akár világi, akár szerzetesi papságából a magyar és oláh nyelvet egyformán beszélő papok küldessenek; de az ítéletem szerint legjobbak lennének a szigorúbbrendű erdélyi ferencrendi atyák, akik közül mindig többen vannak, kik azon nyelveket

⁴⁸ Jászvásár, Mugyiló, Dumafalva, Szabófalva, Talpa, Kalugerpataka, Bogdánfalva, Forrófalva és Gorzafalva.

⁴⁹ Domokos Pál Péter, *A moldvai magyarság*. Budapest, 2001, 86-87. old.

⁵⁰ Grigore III Ghica (1764–1767).

tudják; az ilyen papok pedig annyira szükségesek azon részeken, hogy nálok nélkül a katolikusok csaknem mindnyájan csak név szerint mondhatók katolikusoknak, mint-hogy az olasz atyák a nyelvek nem tudása miatt nem képesek őket a hit elemeibe oktatni, mert sokan közülük 6, 7, 8 vagy 9 évi időtartamot ott vannak, és mégis egyetlen oktatást vagy beszédet sem tartanak a néphez, megelégedvén a szentmise elvégzésével. Azonfelül csak egyedül az Isten tudja, hogyan hallgatják ki a leírt kérdésekből a nép gyónásait, amelyek szerintem, mint tapasztalt bíró szerint, alig lehetnek valaha teljesekek, mivel nem értik a magát vádoló népnek bűneit, azoknak fajait és körülményeit, főképp azokat, melyek a fajt megváltoztatták; ezekről a szerencsétlen magyarok, igen gyakran keserű könnyek között panaszkodván, nekem azt mondták, hogy a nyelvnek már gyakran említett nemtudása miatt talán egész életökben nem gyóntak.”⁵¹

Jóllehet a jezsuita rendet feloszlató XIV. Kelemen pápa (1769–1774) 1774-ben elrendelte, hogy „minden misszionárius köteles működésétől megkezdett 6 hónapon belül a missziós területen élő nép nyelvéből vizsgát tenni, mely vizsga nélkül tovább nem működhetik”⁵², ez moldvai viszonylatban megmaradt a kegyes óhaj szintjén. Végrehajtását gyakorlatilag senki nem ellenőrizte. Pedig a XVIII. század végén Ausztria, a szisztovói béke (1791) értelmében, megszerezte a moldvai missziós terület felügyeletét. A csángók egyházi életében azonban ez nem hozott semmiféle számottevő változást. A magyar katolikus egyház ugyanis nem mutatott mértékadó érdeklődést irántuk, Batthyány Ignác erdélyi püspököt leszámítva, aki az 1780-as évek végén Rómában megkísérelte kieszközölni, hogy a moldvai katolikusokat helyezték az ő püspöki fennhatósága alá, és ennek fejében ő magára vállalja az egyház újjászervezésének a költségeit. Próbálkozását nem koronázta siker, hiszen az ütközött a kongregáció és az olasz misszionáriusok érdekeivel. A későbbiekben Gegő Elek ferences szerzetes is csupán a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából fordult meg Moldvában, 1836-ban.⁵³ Szintén az Akadémia érdeklődéséhez köthető Döbrentei Gábor és a XIX. század kiemelkedő moldvai katolikus papi egyéniségének, Petrás Incze János (1813–1886) klézsei plébánosnak a kapcsolata is.⁵⁴

Pedig a magyar egyháznak érdemes lett volna jobban odafigyelni, hiszen ezekben az évtizedekben indult meg a moldvai katolikus intézményrendszer módszeresebb kiépítése (apostoli helynökség megalakítása, 1818-ban), minek következtében újabb és újabb plébániák alakultak. Ugyanakkor kezdetét vette a katolikus vallás és a magyar nyelv szétválasztása is, a román nyelv templomi használatának (imádságok, énekek) bevezetése és a román nyelvű könyvek kiadásának köszönhetően. Kérdéses azonban, hogy ez tekinthető-e a magyar nyelv ellen irányuló egyértelmű és tudatos lépésnek? Sokkal valószínűbb, hogy itt a csángóság nyelvváltási folyamatának első, kézzelfoghatóan bizonyítható tudomásulvételéről van szó, jóllehet kétségtelen, hogy ez a lépés a későbbiekben visszahatott magára a folyamatra is. A román nyelv használata ugyanis szükségtelessé tette a románul tudó olasz misszionáriusok számára a magyar nyelv elsajátítását.

⁵¹ Domokos Pál Péter: *A moldvai magyarság*. Budapest, 2001, 92–93. old.

⁵² Uo.

⁵³ Gegő Elek: *A moldvai magyar telepekről*. Buda, 1938; reprint kiadás: Státus Könyvkiadó, Csikszereda, 1999.

⁵⁴ Lásd Domokos Pál Péter (szerk.): *„...édes Hazámnak akartam szolgálni”*. Szent István Társulat, Budapest, 1979.

A fenti értelmezést egyébként az is alátámasztja, hogy ebben az időben a moldvai misszió vezetése még nyitottnak mutatkozott a hívek érdekeire is tekintettel levő megoldások keresésére. 1825-ben pl. Ioannes Paroni, Moldva apostoli helytartója, megegyezett a kolozsvári minorita rendfőnökkel, Studer Rudolfffal, hogy az évi 100 tallér ellenébe évente 6 magyar szerzetest küldjön Moldvába. Az már szinte természetes, hogy a fizetéselmaradások, illetve az erdélyi és az olasz minoriták közötti ellentétek viszályt eredményeztek. 1848 májusában az erdélyi minoritákat végleg visszahívták Moldvából.

Pap Sándor tatrosi plébános 1839. március 4-én a következőket írta:

„Ami a magyar atyák számának apasztását illeti... az nagyon káros lenne a magyar népre nézve, mert nem a misszionáriusok fáradozása, hanem a saját nyelvök szeretete által tartatnak meg a katolikus vallásban, amit bizonyít sok városnak és falunak elpártolása a katolikus vallástól csak azért, mert elfelejtették szülői nyelvöket, és ez megtörténhetik majd a huszbeliekkel is, kik nem ismerik szülőik nyelvét. Ami már megtörtént, újra megtörténhetik. Másodsor a szentségek, különösen a bűnbánat szentsége, a nyelv nem ismerői által legkevésbé sem szolgáltatathatók ki a lelkiismeret sérelme és a feloldozás semmis volta nélkül. Mindenki előtt ismeretes, hogy a Moldvába jövő olasz atyák sem az oláh, sem a magyar nyelvet nem ismerik, és ezek egy vagy két hónap múlva, a plébániákra kihelyeztetvén hozzálátnak a hívők gyónásának kihallgatásához, füzetből kérdezvén a bűnök neveit; és mi történik? Az, amit a józan ész nálam nélkül is bűnnek mond, ugyanis: kérdezik a bűnbánótól, hogy ezt vagy azt a bűnt követte-e el? A felelet igennel (ita) vagy nemmel (non) történik, és így végig szaladnak az egész füzetben úgy, hogy sem a gyóntató, sem a gyónó nem ért meg semmit. Azután megadják a feloldozást, de kérdem: mit oldoz fel, ha semmit sem ért? Talán az ita állítószócskát, vagy a non tagadószócskát? Hol van a számbeli és fajbéli vagy pedig a súlyosság szerinti ismerete a bűnöknek, a tudatlan miféle tanítást, miféle orvoslást vagy miféle elégtételt adhat? Végül a bánat, a szentségnek legszüksége-sebb része, semmis, ha azt a gyóntató nem kelti fel; mert a nagy járatlanság miatt a nép saját magától nem indítja fel. Aki ezeket tudja, tagadhatja-e azt, hogy a magyar nyelv Moldvában szükséges? És mégis azt terjesztik elé, hogy a magyar páterek számát apasztani kell. Ezeket a szent kongregáció gyógyítaná, ha nem volna rosszul tájékozottatva.”⁵⁵

Pap Sándor szavai azt mutatják, hogy a Zöld Péter óta eltelt hetven évben a moldvai katolikus egyházi viszonyok szinte semmit nem változtak. A vallási élet továbbra is kimerült a formalitásokban, s katolikusnak lenni Moldvában nem annyira mélységes hitbéli meggyőződést, hanem a (román ortodox) környezettől megkülönböztető identitást és szociológiailag értelmezhető hovatartozást jelentett.

Egyébként Pap Sándor szavainak igazát a gorfalvi híveknek Scitovszky János hercegprímáshoz intézett levele is alátámasztja (1860. március 16.), amelyben közbenjárását kérték Iosephus Tomassi jászvásári missziós prefektusnál (1859–1864) Funták Kozma papjuk érdekében:

⁵⁵ Domokos Pál Péter: *A moldvai magyarság*. Budapest, 2001, 103–104. old.

„Legkegyelmesebb szent Atya, Fő-pásztorok Fő-Pásztora, Magyarok Apostola, Magyarország Prímása, romai szék Bibornoka, Hitünk védelmezőnk!

Mink 600-an gazdák Ojtozhatárszél mellékiek moldovai részen egybegyűlvén tanácskozáva magunkban nagy sérelmünkről, kik már 500 esztendeje, mind magyar lakósok római katolikusok igaz hitben eddigelé megmaradtunk, megsaporodtunk, igaz hitben megerőséttünk; *ezt csak magyar szegény papjainknak köszönhetjük, de nem [az] olasz papoknak*; vannak most is olaszok, kik sem oláhul, sem magyarul nem tudnak, magyarul nem is tanulhat soha, oláhul valamit 6, 7 esztendőre megtanul, mivel olasz oláhul valamit szavakban egyez, így ha prédikál vagy egyszer, senki nem érti, mert sem oláhul, sem olaszul nem mond, még az született oláh sem érti mit mond, inkább csak kineveti; mink útra járunk országban, csak megtanulunk valamit, de az ifjúság, fejérnépeink egy szót sem, így tehát hányan és hányan drága szentségek nélkül kimúlnak e világból, ha gyóntatni is jön, ő mondja az övét, de egymás nem érti: *óh, isten [sic!] agy moldvai szegény magyarnak magyar papot*, oláhnak oláh papot; utoljára is olasz papok 9, 10 esztendeig ülnek, nem keresik templomainkat ékesíteni, azt hit diszire elébb emelni; nézik csak magunknak pénzt szerezni, avál 1000, 2000 aranyokkal hazájukban menni; ugy következőleg mindnyájan utánok cselekszenek, ugy hogy olasz magyar papjainkat, ha lehetne, egy kalán vízben elvégeznének...

Olaszok azt féltik, ne valamiképp magyar jó igyekezetű tudós papból Missióban előljáró legyen, mivel övéké azt tartják a hatalom.”⁵⁶

Mondani sem kell, hogy a gorzafalviak kérése süket fülekre talált, s Funták atyának mennie kellett. Utóda az olasz Ludovico Bella lett, aki egy szót sem tudott magyarul.

Ugyanakkor az is tény, hogy a XIX. század közepén a moldvai katolikusok körében már nem lehet kizárólagos magyarnyelvűségről beszélni. Az 1851-es „Schematizmus S. Missionis Romano-Catholicae in Principatu Moldaviae” szerint ugyanis a plébániák többsége kétnyelvű (román–magyar), helyenként még használatos a német és/vagy a lengyel, de már vannak tisztán román nyelvű plébániák is (Horlest, Husz, Tamásfalva).

Ezek voltak tehát a moldvai katolikus egyházi állapotok – ellenségeskedés, két- vagy többnyelvűség, valamint a hívek nyelvi-lelki igényeinek többé-kevésbé semmibevétele⁵⁷ –, amikor 1859-ben a két dunai román fejedelemség egyesült. Ezzel kezdetét vette az a történelmi időszak, amely döntő változásokat eredményezett a csángók identitástudatában. A népszámlálás szerint ekkor Moldvában 52 811 római katolikus élt. Közülük 37 823 személy (71,5%) vallotta magát magyar anyanyelvűnek.⁵⁸

⁵⁶ Vincze Gábor (szerk.): *Asszimiláció vagy kivándorlás?* Budapest–Kolozsvár, 2004, 63–66. old.

⁵⁷ Kétségtelen, hogy voltak kivételek is; olyan szerzetesek, akik nemcsak becsülettel és lelkiismeretesen szolgálták a híveket, hanem még magyarul is megtanultak, mint pl. a forrófalvi Dominico Miglioratti az 1860-as években, vagy a pusztinai Philippo Corridoni, 1870-ben. Sajnálatos, hogy nem ez a magatartás vált általánossá.

⁵⁸ Szabados Mihály: „A moldvai magyarok a román népszámlálások tükrében 1859–1977 között”, in: *Magyarságkutatás*. Budapest, 1989, 91. old.

II. A katolikus egyház román nemzetpolitikai szerepvállalása

A modern román állam megalakulásával elkezdődött az erősen vegyes lakosságúnak mondható ország etnikai, nyelvi és vallási homogenizációja, egyneműsítése⁵⁹; vagyis az egységes román nemzetállam célkitűzésének gyakorlati megvalósítása – a modernizáció jegyében. Ebben jelzésértékű volt, hogy az 1857-es ideiglenes (ún. egyesülési) országgyűlés nem fogadta el Mihail Kogălniceanu azon javaslatát, hogy ismerjék el a nem ortodox keresztény polgárok jogait. Konkrétan a szabófalvi Rab János esetről van szó, aki katolikus volta miatt nem lehetett képviselő.

A közoktatás megszervezésének és az állami iskolahálózat felállításának köszönhetően a csángók körében is a román lett az oktatás és a kultúra nyelve – amennyiben a gyermekek egyáltalán jártak iskolába.⁶⁰ A magyar azonban mindenképp kiszorult az oktatásból, és kezdetét vette a vallási életből való kiszorítása is. A modern Romániában ugyanis a pasztorációs kérdés rövid időn belül nemzetpolitikai dimenziót nyert. Hiszen Románia pontosan azt művelte a csángókkal (és más kisebbségeivel), mint amit folyamatosan szemére hányt Magyarországnak; s mindazt követelte az erdélyi románok számára, amit ő megtagadott a kisebbségeitől.⁶¹

A magyarországi katolikus egyház lelkiismerete csupán a XIX. század második felében ébredt fel a határokon kívüli – különösen a Romániában élő, az oda kivándorolt – katolikusok iránt. Az ő lelki szolgálatukat felvállaló missziós papok támogatására alakult meg a Szent László Társulat, 1861. május 5-én.⁶² Mivel a segítségnyújtás első sorban állampolgársági alapokon történt, a moldvai katolikusok csak korlátozottan részesül(het)tek belőle.

A román nyelv térnyerését bizonyítja az is, hogy 1866-ban Iosephus Salandari de Loreto, moldvai apostoli vizitátor (1864–1874), kétnyelvű (román–magyar) elemi katekizmust adott ki Jászvásáron.

1868-ban a Szent László Társulat delegációt küldött Moldvába.⁶³ Ugyanakkor a győri kongresszuson felvetődött az a javaslat is, hogy a moldvai katolikusokat integrálják a magyar egyház intézményes struktúrájába, s a misszió vezetője kerüljön a ka-

⁵⁹ „Arra a román szemléletre, amely nehezen viseli el, hogy rajtuk kívül más nép is létezik az országukban, mi sem jellemzőbb, mint a Szamosújváron megjelenő *Amicul Familiei* [A család barátja] című román lap uszító cikke, amely 1880. január 27-i számában azon háborog, hogy Bákó megyében a lakosság jelentős része csak magyarul beszél. 'Közsegekben úgy érzed magad, mint Magyarországon kellős közepén, az asszonyok és a gyermekek még 'jónapot' sem tudnak köszönni románul.' 'Megbocsáthatatlan bűne a mi állami embereinknek – írja a sovén erdélyi román újságíró –, hogy nem románosították el ezt az elemet', s mintegy 'utasítja' a bukaresti vallás és közoktatásügyi minisztert... 'románosítsa el ezeket a csángókat.' Halász Péter: *Nem lehet nyugtunk...!* Budapest, 2004, 404. old.

⁶⁰ A csángók a modern gazdasági és technikai fogalmakat, illetve az egyházi és politikai szakkifejezéseket többnyire csak románul ismerik.

⁶¹ Egyébként már 1869-ben, a hercegtől az utolsó bojárig mindenki Erdély bekebelezéséről és a Dákó-Római Királyság felállításáról álmodott. Dumitriu-Snagov I.: *Le Saint-Siège et la Roumanie moderne*. Róma, 1989, 255–256. old.

⁶² A Társulatot Dumitriu-Snagov I. (*Le Saint-Siège et la Roumanie moderne*, Róma, 1989, 151–153. old.) szélsőségesnek nevezí és sovinizmussal vádolja.

⁶³ Ennek kapcsán lázas levélváltásra került sor (1868 nyarán és őszén) A. J. Pluym, Havasalföld apostoli adminisztrátora, és Barnabó bíboros, a Propaganda Fide prefektusa között. Pluym egyenesen azzal vádolta a Társaságot, hogy a magyarosítási szándékával tulajdonképpen Havasalföld, Moldva és Bulgária bekebelezését készíti elő Nagy Lajos királyságának a helyreállítására céljából. Dumitriu-Snagov I.: *i. m.* 247–255. old.

locsai érsek fennhatósága alá. Mindez azonban nem jutott tovább a vágyálmok szintjén. A jövő történései pedig teljesen kizárták ezt a lehetőséget.

Egyébként maguk a moldvai katolikusok is érezték, hogy anyanyelvüket egyre nagyobb veszély fenyegeti. Az iskolai oktatás után ugyanis annak templomi használata is mind inkább kérdésessé kezdett válni.

„Én Isztenem hová leszünk?
Gyermekeink, sz mi elveszünk,
Melyet apáink őriztek
Elpusztítjuk szép nyelvünket.”⁶⁴

A csángók versben is megfogalmazott félelme nem volt alaptalan. Hiszen az 1875-ös sematizmus (amely még utoljára feltüntette a plébániák nyelvét) szintén az egyházi nyelvhasználat-változás folyamatának az erősödését tanúsítja:

Sorszám	Plébánia	Használt nyelv	
		Schematismus 1851	Schematismus 1875
1.	Dsidafalva	magyar, román	magyar, román
2.	Bákó	magyar, román, német	magyar, román, német, lengyel
3.	Bargován	magyar, román, német	magyar, román, német
4.	Botosán	lengyel, német, román	lengyel, német, román
5.	Burjánfalva		
6.	Butea	magyar, román	román
7.	Lujzi Kalugar	magyar, román	magyar, román
8.	Klézsa	magyar, német	magyar, román
9.	Dormánfalva		magyar, román
10.	Forrófalva	magyar, német	magyar, román
11.	Foksán	magyar, román, német	magyar, román, német
12.	Galac	román, német, olasz, görög, gall	német, román, olasz, lengyel
13.	Gyéres		magyar, román
14.	Gorzafalva	magyar, román	magyar
15.	Halásfalva	magyar, román, német	román
16.	Horlest	román	román
17.	Husz	román	román, lengyel
18.	Ismail		olasz, német
19.	Jászvásárhely	német, lengyel, román	német, román, gall, olasz
20.	Acélfalva		magyar, román
21.	Paskán		
22.	Prezest	magyar, román	magyar, román
23.	Pusztina	magyar, román	magyar, román
24.	Rekitén		
25.	Szabófalva	magyar, román, német	magyar, román, német, lengyel
26.	Tamásfalva	román	magyar, román
27.	Tatros	magyar, román	magyar, román
28.	Bogdánfalva	magyar, román	magyar, román
29.	Valén	magyar, román	magyar, román

⁶⁴ László Mihály gyűjtése Forrófalván 1877-ben. Idézi Hajdú Demeter Dénes: *In memoriam Domokos Pál Péter*. (Erdélyi füzetek, 2), Erdély Művészetéért Alapítvány, Budapest, 1992.

A sematizmusból azonban az is kitűnik, hogy ez a folyamat mintegy mondhatni természetesen zajlott és dinamikusnak tekinthető (pl. Tamásfalva kétnyelvűvé válása, illetve a lengyel megjelenése Bákóban, Botosánban, Galacon vagy Huszban).⁶⁵

A független Román Királyság megalakulása jelentős változásokat eredményezett a moldvai katolikus egyházszerkezetben is, amely önálló egyházmegyéivel szervesen betagozódott az államhatalmi struktúrába. Róma és Bukarest – eltérő szempontok szerint mérlegelve – kölcsönösen érdekelt volt az együttműködésben.⁶⁶ Ezért az önálló romániai katolikus egyházszerkezet körüli tapogatózások már 1878 nyarán elkezdődtek, és néhány éven belül eredményre is jutottak.

1884-ben, közös megegyezéssel, felállították a Jászvásári Katolikus Püspökséget. Első püspöke az akkori apostoli vizitátor, a ferences Nicola Giuseppe Camilli lett. A stabil romániai katolikus egyházszerkezet érdekében a Vatikán szemet hunyt a román állam politikai megfontolásai fölött. Így ötvöződtek egymásba a katolikus (vagyis a nemzetek felettiként elgondolt egyetemes) és a román nemzeti érdekek a csángók magyarságának a rovására.

1886-ban Camilli püspök Jászvásáron szemináriumot létesített – a ferences rend kifejezett ellenkezése dacára – a hazai papság kinevelése céljából, hiszen a román kormány is szorgalmazta az idegenből jött misszionáriusok fokozatos lecserélését. Az intézményt olasz mintára szervezte (vagyis a növendékeket a felszentelésig nem engedték haza), vezetését pedig a galíciai jezsuita rendtartományra bízta, ami megrontotta a viszonyt a ferences konventuális misszióval (1894-ben sikerült is lemondatniuk). A papnevelés módszerét tekintve egyben a családtól, a szülői környezettől való elszakítás célját is szolgálta, annak érdekében, hogy a személyiségétől teljesen megfosztott papnövendék egészen alávesse magát az intézménynek, és mindenben azonosuljon vele. Gyakorlatilag egy mély – és tudatosan fenntartott – szakadékot sikerült így létrehozni, amely szinte áthidalhatatlanul elválasztotta a papot a néptől (pl. kézcsoúk), és ami magyarázza a moldvai katolikus klérus ma is tapasztalható magatartását. Ugyanakkor azonban az is igaz, hogy a csángóság körében mind a mai napig a papi pálya jelenti a társadalmi felemelkedés egyik igen vonzó lehetőségét. Ennek azonban az az ára, hogy a papjelöltek mintegy megtagadják önmagukat és származásukat. Egy évszázad távlatából – s a kontraszelekció révén – a rendszer már önmagát tartja fenn.

A katolikus egyház által már régóta gyakorolt, de a XIX. század közepétől egyre céltudatosabban is felvállalt románosításnak fokozatosan kezdtek beérni a gyümölcsei. Tamásfalva katolikus hívei, 1889. július 31-én, a következőket írták Szmrecsányi Pál püspöknek, a Szent László Társulat elnökének:

„Méltóságos Elnök Úr!

pirulással be kell vallanunk, hogy Tamás falva és Szágna lakoi már is csak névleg magyarok; elvesztették végképen anya nyelvüket, de ennek nem ők, hanem Isten és emberek előtt igazat szólva, lelkésznek az oka. Nem volt Magyar pap, nem volt iskola, nem volt ki fölkarolta volna a magyar nyelvet és így végképen ki holt. (...)

⁶⁵ Domokos Pál Péter: *A moldvai magyarság*. Budapest, 2001, 108–110. old.

⁶⁶ Ezzel kapcsolatosan lásd Dumitriu-Snagov I.: *i. m.* 36–37. old. A szerző „jóindulat”-ról beszél és kifejti, hogy a Szentszék mindig is a román nemzeti egység támogatója és a megvalósítását célzó törekvések együtt érző szemléltője volt a kezdetektől egészen Nagy-Románia megalakulásáig.

Nincs semminemű iskolánk ki gyermekeinket oktatná, sőt vallásunk is veszedelemben forog. Született gyermekeinket pap hiányában az oláhoknál keresztelteti a nép, szentségek nélkül halnak meg a katolikus hívei, és temetnek! Lehet e enél szomorubb dolog?”⁶⁷

Helyzetének és státusának a konszolidációja után a moldvai katolikus egyház – a román állam akaratával összhangban – kiiktatta a magyar nyelvet az egyházi használatból. Így az gyakorlatilag visszaszorult a családi életbe. Mindez Camilli püspök (1884–1894, 1904–1915) nevéhez fűződik,⁶⁸ aki a jászvásári janicsárpapságot nevelő szeminárium számára még magyarországi viszonylatban is gyűjtött adományokat. Egyébként a magyar naiv jóhiszeműség iskolapéldája Bartok Géza Slauch Lőrinc szatmári püspökhöz intézett levele (1890. október 23.), amelyben azt írja, hogy Pater Haben jászvásári szemináriumi igazgató szerint „a jassyi apostoli vicarius, Monsignore Camilli, a magyarok ügye iránt lelkipásztori szempontból rendkívüli rokonszenvvel viseltetik, s a hívek lelki igazgatásának sikeresebb eszközlése végett igen óhajtáná, hogy az idegen nyelvű missionariusok helyett magából a népből nevelődnének tehetséges ifjak papokká: annál is inkább, mert a román kormány álláspontjánál fogva, melyet az ügyben elfoglal, teljesen lehetetlennek tartja, hogy magyar papok Magyarországból hozathassanak. A seminariumba máris hat magyar ajkú növendék van fölvéve, kiknek (valamint a többi növendékeknek) a magyar nyelvben leendő kiképeztetéséről kellene gondoskodni.”⁶⁹

Ez a magyar nyelvvel annyira rokonszenvező Camilli püspök volt az, aki 1887-ben – politikai és erkölcsi okokra hivatkozva – elutasította, hogy a Propaganda Fide magyar szerzeteseket küldjön Moldvába,⁷⁰ és 1893-ban rendeletben tiltotta be a magyar nyelv használatát a templomban, az egyházi anyakönyvekben és a temetői sírfeliratokon. 1894-ben pedig hatályon kívül helyezte a kétnyelvű katekizmust is. Ettől kezdődően kizárólagosan és csakis román katekizmust használ a moldvai katolikus egyház.

Valójában ez az, amit a magyar vezetés sohasem tudott ténylegesen megérteni, hogy román viszonylatban még az egyházi vezetők sem szavahihetőek; hogy ebben a közegben nem a szavak, hanem a tettek a mérvadóak.

Ezt igazolja egyébként az 1895-ben Camilli utódjaként a jászvásári püspöki székbe került francia svájci származású Dominique Jaquet magatartása is. Nehéz anyagi helyzetben levő egyházmegyéje és a szeminárium megsegítésére a Bánffy-kormányhoz fordult támogatásért. Ennek fejében hajlandónak mutatkozott lehetővé tenni a magyar nyelv oktatását a papnövendékek számára. 1896 decemberében a jászvásári szeminárium rektora, Felix Wiercinski már azt írta Vaszary Kolos esztergomi hercegprímásnak, hogy növendékei „túlnyomó része három évfolyamon tanulja a magyar nyelvet”, és a jövőben is azon lesznek, hogy a növendékek körében a magyar nyelv ismeretét a csángók lelki javára előmozdítsák.⁷¹ Jászvásár még magyar jezsuitát is hajlandó lett volna fogadni, ezt azonban a rend római generálisa ellenezte.

⁶⁷ Vincze Gábor (szerk.): *Asszimiláció vagy kivándorlás?* Budapest–Kolozsvár, 2004, 119–120. old.

⁶⁸ Püspöki tevékenysége fontosságát jelzi, hogy a jászvásári püspöki levéltárban külön címszó alatt (*Acta Camilliana*) őrzik az erre az időszakra vonatkozó dokumentumokat.

⁶⁹ Vincze Gábor (szerk.): *Asszimiláció vagy kivándorlás?* Budapest–Kolozsvár, 2004, 123. old.

⁷⁰ Dumitriu-Snagov I.: *i. m.* 593–595; 598–601. old.

⁷¹ Vincze Gábor (szerk.): *i. m.* 135. old.

A ferences Jaquet püspök nem rokonszenvezett a jezsuitákkal, ezért „konkurens” szeminárium felállítását tervezte. Mentalitására jellemző, hogy egy olyan román oktatási nyelvű intézményben gondolkodott, ahol a magyar kormány támogatása ellenében a magyar nyelvet is oktatták volna.

Első lépésként már 1895-ben megszervezték a halasfalvi székhelyű minorita provinciát (Provincia Sf. Josif = Szent József Provincia), amely 1897-ben rendházat is épített. A Dominique Jaquet püspök és Bánffy Dezső miniszterelnök között meginduló tárgyalásoknak azonban a Monarchia külügyminisztere, Agenor von Goluchowski véget vetett. Bécs úgy ítélte, hogy ez a támogatás megterhelné az amúgy is kényes román–osztrák–magyar kapcsolatokat. A kántorképzőt, illetve a szemináriumot és a noviciátust⁷² végül mégis felállították – a román érzelmű és identitású papok és kántorok kinevelésére.⁷³ Tette mindezt az idegen (német és olasz) származású intézményvezető egyházi személyzet. Később Halasfalván működött a „Seráfica” nyomda is, ahol már kizárólag román nyelvű katekizmusokat, ima- és énekeskönyveket nyomtattak.

A moldvai provinciával kapcsolatosan Balla Gyula Lajos, Dormánfalva minorita plébánosa – 1896. március 2-án –, a következőket írta Csák Alajos Cirjék aradi minorita rendfőnöknek:

„A seminárium máris, a majd megnyitandó novitiatus hasonlólag a seminari-umhoz *olasz mintára lesz berendezve*. Az olasz minta pedig abban áll, hogy 12 évesnél fiatalabb, de 14 évesnél idősebbet nem vesznek föl növendéknek. A növendékek az egész idő alatt míg csak presbyterekké [vagyis papokká] föl nem szenteltetnek a seminarium illetve a zárda falai között maradnak, még szülőik látogatására sem szabad nekik *sohasem* hazamenni; itt vacationak helye nincs. A növendékek az egész idő alatt tanulnak oláhul, franciául, görögül, latinul, és gondolom, de egész biztos nem vagyok benne, németül is, *de magyarul értсед meg jól magyarul egy szót sem*, ezt biztosan tudom. Már most elképzelhető e az az eset, hogy egy 12 esetleg 14 éves gyermek – ha mindjárt magyar szülőktől származott is – tíz évnél tovább anyanyelvén egy szót sem beszélhetvén – legfőllebb titokban és suttogva –, 10 év múlva ha ismét kikerül el ne feledje a magyar nyelvet, és képes legyen híveinek magyarul praedicalni, és egyéb functiót végezni – habár ezt tenni egyenesen nem is lenne megtiltva [mint ahogy megvan] – vagy egy ilyen lelkész annyira lelkesülne a magyar testvérek anyanyelve iránt, hogy azt újból megtanulja, mikor emiatt úgy az egyházi, mint a világi előjárók egyenes rosszállásával is találkozónék? Ugyebár ezt föl sem lehet tenni? Bebizonyítottam e előtted eléggé, hogy a jövőre nézve, lévén már seminarium, és a Minorita novitiatus fölállítása csak idő kérdés lévén és a Minoriták is lelkipásztorok lévén Moldova országban a magyarság ügye elveszett.”⁷⁴

Balla Gyula Lajos profetikus szavai demográfiai értelemben nem váltak ugyan teljesen valóra, ellenben egyházi és kulturális értelemben mindenképpen beigazoló-

⁷² 1923-ban ez átkerült Szabófalvára, ahol 1930-ban csupán három ember merte magát magyar anyanyelvűnek vallani.

⁷³ Itt végzett az a Iosif Petru Pal is, aki a II. világháború alatt, a moldvai minorita ferencesek vezetőjeként, a csángók román eredetének elméletét megfogalmazta. Ebben kétségtelenül az 1930-as évek katolikusellenes – elsősorban a román ortodox rendőrök, tanítók és állami tisztviselők által megjelenített – közhangulata is komoly szerepet játszott. Lásd Marius Diaconescu: „A moldvai katolikusok identitáskrizise a politika és a historiográfiai mítoszok között”, in: Kinda István–Pozsony Ferenc (szerk.): *Adaptáció... Kolozsvár*, 2005, 9–20. old.

⁷⁴ Vincze Gábor (szerk.): *i. m.* 130. old.

tak. Hiszen mind a halasfalvi minorita, mind pedig a jászvásári egyházmegyei szemináriumok a román nemzeti szellemben való (át)nevelés fellegvárai lettek. Így Róma abban a hitben ringathatta magát, hogy román római katolikusok is léteznek, s hosszantartóan dédelgethette azt az álmát, hogy az ortodox románok egyszer, esetleg, elfogadják az uniót.⁷⁵ A helyileg megoldott papképzés ellenére azonban a moldvai katolikus egyház még évtizedekig nem tudta kiküszöbölni a paphiányt.

1899-ben már 88 803 katolikus élt Moldvában. Az elrománosítás és az életbe léptetett egyházi rendelkezések ellenére azonban, Román megyében a hívek 61, Bákóban pedig 78 százaléka még mindig magyar anyanyelvűnek vallotta magát. Az elrománosítás tehát sokkal nehezebben ment, mint azt remélték.

Végeredményben azt lehet mondani, hogy a román nemzeti érdekeknek a moldvai katolikus egyház által történő felvállalása sem nem rendkívüli, sem nem meglepő. Akik ugyanis kizárólagosan lelki-szellemi célokat megvalósítani igyekvő isteni intézményt látnak az egyházban, azok rendszerint tudatosan igyekeznek megfeledezni annak hatalmi és geopolitikai dimenziójáról. Pedig érdekütközések esetén a politikai érdekek szinte kizárólagosan mindig többet nyomnak a latban, mint a pasztorációs megfontolások.

Moldvai viszonylatban a Róma által küldött, főleg olasz, misszionáriusok mindig is fontosnak tartották a fejedelmi udvarral való jó viszony fenntartását. A prefektusok, később pedig az apostoli vizitátorok ezért is székeltek Jászvásáron.⁷⁶ Ugyanakkor ténylegesen alig-alig vállaltak sorsközösséget a lakossággal, s a nyelvi tényező okozta kommunikációs képtelenség miatt soha semmit nem tettek azért, hogy katolikus híveiket lelkileg-szellemileg is felkarolják és felemeljék. Éppen ellenkezőleg: magyar beszédjük miatt nemegyszer kigúnyolták és megalázták őket. Nem véletlen tehát, hogy a modern román államban a moldvai katolikus egyház súlypontja is a hajdani politikai-kulturális központ közelébe – a hívek zömétől távol –, az előrehaladottabb románosodási stádiumba jutott északi csángók közé került. Hiszen ez volt az a népcsoport (Románvásár és környéke), amelyre nem terjedt ki Csíksomlyó vonzásköre. Az északi csángók ugyanis soha nem jártak Csíksomlyóra búcsúra.⁷⁷

A két világháború között pl. közülük került ki az a Mihai Robu, szabófalvi születésű első 'román' katolikus püspök, aki püspökké szentelésének 25. évfordulóján azt nyilatkozta egy budapesti újságíróknak, hogy „Édesanyám beszélte ezt a keverék nyelvet [vagyis a csángó-magyart], de én már elfelejtettem. S lehet, hogy folyik az ereimben magyar vér, de ha tudnám, hogy hol folyik, a bicskámmal megnyitnám, s kiengedném a földre, hogy megszabaduljak tőle.”⁷⁸ Ugyanakkor Nagy István bukaresti református lelkész arról tudósít, hogy Robu püspök a csángók nyelvét nem tartotta nyelv-

⁷⁵ Camilli 1883-ban, apostoli vizitátorként – amikor még egyértelműen elismerte a katolikus csángók magyarságát, magyar származását – jelentésében arról írt, hogy a román nyelv egyházi használata elsősorban a „szakadár” ortodoxok megtérítése céljából szükséges, hiszen arra a német, a lengyel vagy a magyar teljesen alkalmatlan. Ugyanakkor javasolta a Szent László (június 27.) és a Szent Imre (november 5.) ünnepek eltörlését, illetve Szent István ünnepének (augusztus 20.) az áthelyezését szeptember 2-re. Dumitriu-Snagov I.: *i. m.* 493–496. old.

⁷⁶ Ugyanakkor az is az igazsághoz tartozik, hogy Bákóban több mint 200 éven keresztül létezett egy lengyel érdekeltségű – a valóságban csupán névleges – katolikus püspökség.

⁷⁷ A csángók csíksomlyói búcsújárása valójában feldolgozatlan. 1918-at megelőzőleg pl. alig rendelkezünk adatokkal erre vonatkozólag.

⁷⁸ Halász Péter: „A moldvai csángók múltjáról és jelenéről”, *Az I. magyarországi csángó fesztivál és konferencia.*, Jászberény, 1993, 119. old.

nek, hanem csupán „holmi alig érthető kevert tájbeszéd”-nek.⁷⁹ Ezzel szemben egy ismeretlen szerző 1928-as feljegyzésében azt olvassuk, hogy „nem ellenséges érzületű, mert hiszen maga is félig eloláhosodott csángó. Anyja most is csak magyarul tud. Valamennyire még ő maga is beszél.”⁸⁰

Nem csoda tehát, hogy a XX. század első felében már ritka volt az a pap, aki magyarul is mert még prédikálni. Ebben a tekintetben említésre méltó a lészpedi ferences Gyergyina páter (1915–1998), aki a Duna-csatornánál többek között együtt raboskodott Fülöp G. Dénes lelkipásztorral. Élete végén azonban már teljes megfélemlítésben élte napjait egy papi öregotthonban. 1998 decemberében halt meg.

1929. július 7-én Románia ratifikálta a Vatikánnal kötött konkordátumot (1927. május 10.). Ez a konkordátum beszédes bizonyítéka annak, hogy Róma számára a politikai megfontolások gyakran sokkal többet nyomnak a latban, mint a lelkipásztori szempontok. Az egyezmény értelmében ugyanis egyházzogilag az 1883-ban alapított (ellenben hívekkel alig rendelkező) bukaresti érsekségnek rendelték alá az összes latin rítusú katolikus egyházmegyét (Erdélyt és Jászvásárt is beleértve).

1930-ban néhány falu (Kákova, Nagypatak és Újfalu) katolikus hívei – a csángók hajdani gyakorlatát mintegy felújítva – könyörgő levélben fordultak XI. Pius pápához, ezúttal saját, ‘bennszülött’ papjaikra panaszkodva:

„Szentséges atyánk!

Mi szegény Kákovai [vagyis forrófalvi] és Nagy Pataki és más falvaki magyarok, a mi nyelvünkön csángó magyarok, újra összegyűltünk s nagy nagy szegénységünkől sokat tanácskoztunk mert a miota az idegeny papok töllünk el fogytak és a itten valo tanult papok marattak hát azu tán nagy keserűségben vagyunk oly formállag, hogy az magyar anyai nyelvet el akarják minden képpen tiltani mert az szent mise előtt valo imádságokat olá hul végezi az kántor, az énekeket hasonlo képpen és az ifjak ameddig az olá nyelven nem tudnak imádkozni, hát házosságra nem léphetnek. Különösen már öregeink vagy fiatalok asszonyaink, akik olá hul nem értenek, elmenek, hogy az sz. gyónást elvégezzék, azok mind el vannak az gyontato széktől üldözve és arra nézve sokan el hagyták az templomba menést vasárnap és ünnepnapokon. Ez előtt el mentünk többen hozzájuk és kértük, hogy hagyja meg a mü anya nyelvünköt és az volt az felelet, hogy bé jelent a miniszterséghez, hogy mü az magyar nyelvet nem akarjuk el hagyni.

Immár rég ota, hogy ilyen pástor kéz alat bolyog a nyáj. Nincs, aki meghalgassa szükségünköt, panaszunköt; nincs, aki az Isten szent ígét hirdesse nálunk a mi édes magyar anyanyelvünkön, ninci, a ki a gyónás szentségének ki szolgáltatásával meg vigasztalja szegény bűnös lelkünköt, nincsi, a ki kereszt szülöt kötelességeire figyelmeztesse, nincsi a ki a házasulandöt jo tanácsokkal ellássa; nincs közink valo lelki pásztorunk, nincs nyelvün után valo Papunk.

Hejában könyörgünk az Jási Püspöksékhez, mert csak az a felelett, hogy az magyar nyelvet elkel hagyni, a mit mü soha semi képpen elhagyni nem tudnánk.

Kihez forduljunk ezek után? Krisztus Jézus szent földi helytartójához bizakodó szemekkel emeljük fel tekintetünköt és térden álva könyörgünk mü, kicsikék és na-

⁷⁹ Nagy István: *A regáti magyarság. Tanulmány a havasalföldi és moldvai magyarságról*. Diaszpóra Könyvek, Kolozsvár – Bethlen Könyvek, Sopron, 2000, 150. old.

⁸⁰ Vincze Gábor (szerk.): *i. m.* 169. old.

gyok, férfijak és fejrénpek, hogy könyörüljön meg rajtunk és adjon nekünk nyelvünk béli magyar papot.

Nehogy a pásztor nélkül maradt nyai az ortodoxianak vagy babtiszták tanainak utjaira tévedve örökre elpusztuljon. (...)

Ha a mű püspök ségünk, a jási püspökség nemtudja lelki szükségleteinket ki elé-gíteni, úgy szentséges Atyánk kegyeskedjék minket átcsatolni az erdélyi egyházme-gyéhez, vagy el rendelni, hogy küldjenek onnan a miszámunkra magyar papot.

A leg mélyebb hodolattal és alázattal könyörgünk, hogy szentséges atyánk telje-sítse kérésünket s mi valásunknak mindig hűséges gyermekei maradjunk.”⁸¹

Bármennyire is furcsán hangzik, azzal, hogy a II. vatikáni zsinat a római katolikus egyházban eltörölte a szentmisék szinte kizárólagos latin nyelvét és a liturgia nyelv-ének meghatározását az illetékes egyházmegyék hatáskörébe utalta át, moldvai vi-szonylatban a csángók elrománosításának a malmára hajtotta a vizet. Ekkor ugyanis döntő fordulat következett be a moldvai egyházban: a szentmise nyelve a román lett. Így a liturgikus nyelv most már nem elválasztotta, hanem összekapcsolta a katolikusok-at és az ortodoxokat, miközben választóvonal lett a magyarság irányába. Mindez azt eredményezte, hogy a moldvai katolikus papságnak ma már gyakorlatilag két fronton kell küzdenie, hogy az egyház általa elképzelt vallási-nemzeti kohézióját megőrizze: az ortodox vallással szemben, amellyel a románságban, illetve a magyar nyelvvel szem-ben, amellyel pedig a katolicizmusban osztozik. Hiszen a hívek esetében mind az egyikhez, mind pedig a másikhoz való közeledés esetén fennáll a moldvai katolikus egyháztól való eltávolodás veszélye. Ez pedig nem csupán forráskiesést jelent, hanem valamilyen formában csorbítja azt a tekintélyelvű és feudális színezetű falusi katolikus társadalmi rendet is, amelyben a pap szava szent és sérthetetlen. Ehhez társul az a kulturális és civilizációs elmaradottság, amely a katolikus egyháznak is köszönhető, s amelynek fenntartásában az napjainkban is érdekelt. Hiszen csakis a megfélemlített, lelkileg megnyomorított és szolgálalkúségre nevelt babonás⁸² népcsoport fölött lehet korlátlan hatalmat gyakorolni. „Tudott dolog, hogy az idők folyamán a világi és egyhá-zi hatalmasságoknak sikerült kezes bárányokká lezülleszteniük ezt a népet; azaz elgyávítani, megfélemlíteni, gyenge akarátúvá tenni.”⁸³

Hosszú időn keresztül ily módon kapcsolódott tehát össze az állami és az egyhá-zi érdek a román nemzetpolitikai megfontolások és a társadalmi rend érdekében. Ah-hoz azonban, hogy az elrománosítási folyamatban vállalt katolikus egyházi szerepvál-lalás mértékéről, az egyes személyek tevékenységéről és felelőségéről átfogóbb és pontosabb képet alkothassunk, szükséges lenne a romániai (egyházi és állami) levél-tári források feltárása. Ennek hiányában csupán a folyamatot lehet vázolni, illetve an-nak egyes állomásait kikövetkeztetni. Ellenben tudni kell, hogy ez az a folyamat, amely a csángókat oda vezette, hogy egyházuk meghatározása szerint ma román katoliku-sok, illetve katolikus románok legyenek.

⁸¹ Vincze Gábor (szerk.): *i. m.* 170–171. old.

⁸² Csoma Gergely: *Varázslások és gyógyítások a moldvai csángómagyaroknál.* Kráter Műhely Egyesület, Pomáz, 2000.

⁸³ Bartha András: *Pusztina.* Balatonboglár, 1998, 31. old.

III. Az identitás kérdése⁸⁴

A moldvai katolikus egyház tudatos nemzetpolitikai szerepvállalása a csángók elrománosításában – amelytől bizonyos értelemben a katolikusoknak a másodrendű állampolgári státusból való kiemelését is remélte – szorosan kapcsolódik e népcsoport (nem rétegződött) társadalomszerkezetéhez és identitástudatához.⁸⁵ A „nemzeti újjászületés” korában ugyanis a csángók egy kiszolgáltatott jobbágy-paraszti réteget alkottak, akiknek vezetői („értelmiségiei”) elsősorban a – gyakran nyelvüket sem értő – papok, illetve, kisebb mértékben, a helyi „deák”-ok voltak. A kézműves, kereskedő városi réteg ugyanis eltűnt a XVI–XVIII. század viharáiban. Nem csoda tehát, hogy a földrajzi (Magyarországon kívüli) és kulturális peremhelyzetükből kifolyólag teljesen kimaradtak mind a magyar, mind pedig a román nemzetépítés és nemzetté válás folyamatából,⁸⁶ hiszen nem volt aki körükben megteremthette volna „a modern polgári nemzettudat kialakításához szükséges szimbolikus viszonyulási módokat”.⁸⁷ A román nemzetépítésbe pedig már csak azért sem tudtak bekapcsolódni, mert az éppen a magyarságot használta ellenségképnek – s őket „bozgorok”-nak (hazáttlan), „bangyenek”-nek (félhülye, állat) bélyegezte. De nem volt – s ma sincs – szerencsájük a székelyekkel (illetve a magyarországiakkal) sem, akik többnyire lenézték/lenézik a „korcsitúra”/„fogyatékos” magyart beszélő csángókat. Mindennek köszönhetően lettek a csángók magyarok a románok szemében, és románok a magyarokéban.

Mivel a középkorban nem annyira a nyelv és a nemzeti tudat, hanem sokkal inkább a vallás volt az identitásmeghatározó tényező, a csángók gyakorlatilag megrekedtek ebben az állapotban. Éppen ezért többnyire felekezeti (katolikus–ortodox) és nem nemzeti (román–magyar) kategóriákban gondolkodnak, és identitásukban meghatározó a lokális elem. Nem csoda, hogy számukra, faluközösségi környezetükben, napjainkban is a katolikus pap a meghatározó vezető személy.

Önmagukat mindenekelőtt katolikusokként határozzák meg, mert ez a közösséghez való tartozás alapvető ismertetőjegye.⁸⁸ „Ennek három oka is van: ezzel jelzi másságát a környezetében élő ortodox vallású románságétól, másrészt a csángó megnevezést különösen a székely eredetű moldvai magyarok nem kedvelik maguk között (ez mára már mérséklődött, 'megszokják'), s harmadrészt a magyarsághoz való tartozás megjelölését, amiből csak hátránya származna, átfedi a katolikus (románosan: 'katolik') megnevezés.”⁸⁹

⁸⁴ „A csángók nemzeti, nemzetiségi és vallási identitásáról a dolgok természetéből fakadóan elsősorban spekulatív, a zsurnalisztika rendszerint mérsékelt magasságaiban mozgó írásokkal találkozhatunk. Erre vonatkozóan megbízható, szociológiai módszerekkel végzett, szélesebb körű felmérésre, mind ez ideig nem került sor.” Halász Péter: *Bokrétába kötőgetem vala*. Budapest, 2002, 43. old.

⁸⁵ A csángók körében nem alakult ki iparos, kereskedő, illetve vagyonos paraszti réteg, nem volt polgárságuk és értelmiségük; a bojárok pedig románok voltak.

⁸⁶ A XIX. században a csángókat alapvetően két dolog különböztette meg az erdélyi románoktól: hiányzott egyrészt a nemzeti öntudatra ébresztő társadalmi vezető réteg (értelmiségiek, papok, gazdasági és pénzügyi elit), másrészt pedig az ún. 'anyországi' támogatása.

⁸⁷ Tanczos Vilmos szerint. „A moldvai csángók lélekszámáról”, in: Pozsony Ferenc (szerk.): *Csángósors*. Budapest, 1999, 24. old.

⁸⁸ A szabófalvi Erdős Szászka Péter szerint: „Nálunk nem mondják nemzet. Ű azt mondja, hogy Ű katolikus. Tudják, mellik katolikus, nem román. Mellik ortodox, román. Ők tudják: magyar, de nem mondják ezt. Nem éppé mondják. Mondják: én katolikus vagyok. Sz akkor tudózik a magyar. Sz a románok isz tudják ezt a dolgot. Itt van Zsuda-falva, Tamászfala, van Butea, mind katolikus, nem tudnak magyarul. De azokat a románok mind büntetik, azoknak nem mondják: románok! Azok nem tudnak magyarul gyelok, sz a románok mondják azoknak isz: unguri!” Gazda József: *Hát én hogyne siratnám*. Budapest, 1993, 9. old.

⁸⁹ Sylvester Lajos: *Csupa csapás az élet*. Sepsiszentgyörgy, 2000, 36. old.

Vagyis ez nemcsak hagyomány, hanem szinte mondhatni túlélési stratégia is. Hiszen ez a nemzeti szempontból semleges kategória – reményük szerint – megkíméli őket az erőltetett színvallás kényszerétől,⁹⁰ amely nem mindig jár előnyökkel, ahogy azt a II. világháború után a román állampolgárságáról lemondó, de Magyarország által be nem fogadott 101 pusztinai, lészpedi és klézsei csángó kálváriája is bizonyítja.⁹¹ Ez a kényszerű képlékenység, illetve kételtűség értelemszerűen együtt jár a félelemmel és az egymás iránti gyanakvással, és kétségtelenül egy „bizonytalan, konfúz és ellentmondásos tudati állapot”-ot tükröz,⁹² amelyben az állampolgárság, a nemzetiség és az anyanyelv fogalmi nem különülnek el egyértelműen egymástól. A probléma csupán az, hogy ezzel az identitás meghatározással a modern (magyar és román) nemzettudatok nem tudnak mit kezdeni. Ugyanakkor ők maguk is tudják – még akkor is, ha ezt igazából nem mondják –, hogy a csángó lét önmagában hordozza a sehova sem tartozás érzését,⁹³ illetve a másoknak való megfelelés kényszerét. A sehova sem tartozást pedig nehéz viselni, különösen abban a globalizálódó világban, amely újra felértékelni látszik a hovatartozásokat, miközben sokáig zárt világuk is egyre inkább nyitottá válik. Kétségtelen, hogy mindez, ezek az összetett társadalmi fejlődési folyamatok szerepet játszanak az asszimilációban és a nyelvcsereben.⁹⁴ Ezáltal ugyanis megszűnik a kételtűség, és egy világos, jól meghatározott identitás nyerhető. Másik lehetőség a szülőföldről, a falusi környezetből való elvándorlás (lehetőleg messzi idegen környezetbe), amely az ismeretlenségnek köszönhetően szinte relativizálja, illetve más dimenzióba helyezi – az új társadalmi kontextustól függően – az identitás kérdéskörét.

„A csángók nem tudják, hogy az ő kultúrájuk milyen nagy érték a magyar művelődéstörténet és a néprajztudomány számára. Csak azt tudják, hogy őket lenézik, és szégyellik is, hogy csángók. Gyekkeznek megszabadulni ebből a lenézett állapotból. Próbálnak beilleszkedni valahová. És merre menekülhetnek?

Olyan a csángóság, mint egy elhagyott gyermek, akit szégyell az anyja. A mások gondjára hagyta, és elidegenedett. Hát nem ezért hagyták el anyjian a nyelvet? Én többet várok az anyától. Az anya keresse meg az elidegenedett gyermekeit. Kötelessége, hogy foglalkozzék velük.”⁹⁵

⁹⁰ A romániai származású kisinyovi (Moldávia) katolikus püspök, Kósa Antal (Anton Coșa) pl. – akinek testvére a bákói kisseminárium spirituálisa – a következőképpen fogalmaz: „Ha kizárásos alapon kérdezik, [hogy román vagyok-e vagy magyar] akkor igyekszem megkerülni a választ, mert nem akarom, hogy valaki azt mondja egyszer nekem otthon, hogy itt nincs helyed, mert te magyar vagy. Hívó emberként Istent keresem, papként ez a munkám is. Ha mindannyian szeretjük az Urat, soha nem kell mondanunk, hogy te Pálhoz tartozol, te pedig Apollóhoz [vö. 1Kor 3,4]. Mindannyian az Úrhoz tartozunk. Ha valaki ki akarja sarkítani a kérdést, hogy 'ugye inkább hozzánk tartozol, mint hozzájuk', akkor én erre a kérdésre nem válaszolok. Mert ez a kérdés nem az Úrtól származik. Nincs benne szeretet. Az Úr pedig ott van, ahol szeretet van.” Szerdahelyi Csongor: „Csak a külvilág nevez minket csángóknak”. *Új Ember*, 2005. 04. 27.

⁹¹ Vincze Gábor (szerk.): *i. m.* 37–42. old.

⁹² Táncoz Vilmos szerint. „A moldvai csángók lélekszámáról”, in: Pozsony Ferenc (szerk.): *Csángósors*. Budapest, 1999, 25. old.

⁹³ Táncoz Vilmos szerint „a csángó megnevezés” tulajdonképpen „a se ide, se oda nem tartozót, illetőleg a románságtól és a magyarságtól egyaránt eltávolodottat jelenti, s ugyanakkor magában hordozza az elfajzottság, keveredtség, tökéletlenség pejoratív jelentéstartalmát is”. „A moldvai csángók lélekszámáról”, in: Pozsony Ferenc (szerk.): *i. m.* 8. old.

⁹⁴ Az ortodox román lakosság asszimiláló ereje nem új keletű. Érdemes lenne feltárni ennek okait és társadalmi mechanizmusait. „IX. Gergely pápa említi IV. Béla királyhoz 1234-ben írt levelében, hogy a milkói püspökség területén (azaz a délkeleti Kárpátok közvetlen előterében) egy 'vlachnak nevezett nép él', s a magyar királyságból többen, magyarok és németek közéjük menvén, görögkeleti hitre térnek és 'a vlachokkal egy néppé lesznek.” Benda Kálmán (szerk.): *Moldvai csángó-magyar okmánytár 1467–1706*, I. kötet. Budapest, 1989, 10–11. old. Azt is lehet mondani, hogy a középkori Moldva német lakosságának döntő többségét az ortodox románság asszimilálta.

⁹⁵ Kútvolgyi Mihály: „Csángófohász”, *Moldvai Magyarság* 1998/jan.-febr. Idézi Horváth Dezső: *Mivé lettél, csángómagyar?* (Tiszta hangja, 19), Bába és Tarsai, Szeged, 1999, 228. old.

A csángók többsége azonban nem ennyire egyértelmű és határozott. A csángó identitás ugyanis elsősorban egy negatív hovatarozást fogalmaz meg: tudják, hova nem tartoznak, azt azonban alig, hogy hova.⁹⁶ Miközben ugyanis elhatárolódnak az ortodox románoktól, többségükben nem tudnak kellőképpen azonosulni az erdélyi, illetve magyarországi magyarokkal sem, mert igazából alig van magyarságélményük.⁹⁷ Ahogy Halász Péter megfogalmazta: „Ahol nincsen nemzetépítés, ott elhalványodik a nemzeti identitás.”⁹⁸ A csángók számára gyakorlatilag még maga a magyar történelem is idegen, hiszen legalább a XVI. századtól kezdődően teljesen kimaradtak belőle. Arról nem is beszélve, hogy mindkét világháborúban, a román katonaság kötelékében, tulajdonképpen szemben álltak magyar 'vértestvéreikkel'.⁹⁹

Önmaguk meghatározása kétségtelenül szerepet játszik a csángók „magyar misé”-hez való viszonyulásában is. Nem szabad ugyanis szem előtt téveszteni azt a történelmi ténytet, hogy a moldvai katolikus egyházban *soha* nem is miséztek magyarul. A régi latin helyét ugyanis nem a magyar, hanem a román vette át. A csángók tehát magyarul (ameddig és ahol lehetett) *csak* énekeltek és imádkoztak. A magyar misét tehát nem elvesztették – azzal *soha* nem is rendelkeztek. Így nem meglepő, hogy – miközben ismerik a papságuk szembenállását – igazából nem tudnak mozgalmat létrehozni a kérelmezésére. Hiszen a magyar misét tulajdonképpen *soha* nem is kérték. Mindig is *csak magyarul tudó* papokért könyörögtek – mindenekelőtt a hitbeli tanítás és a gyónás¹⁰⁰ érdekében. Hiszen ez utóbbi jelentette az üdvözülés garanciáját és az örök kárhózzattól (a pokolra kerüléstől) való biztos megmenekülést.

Alapjában véve tehát ez mutatja a románá lett és a román nemzetpolitikai célkitűzések megvalósításán munkálkodó moldvai katolikus papság szűklátókörűségét. Amennyiben ugyanis az egyház megtűrné a csángók archaikus magyar nyelvének mindenképpen korlátozott és szűk egyházi használatát, illetve biztosítaná számukra a magyar nyelven való gyónás lehetőségét, gyakorlatilag alig létezne csángókérdés. Hiszen ez az elsősorban szociológiai értelemben vallásos népcsoport mindenek ellenére erőteljesen ragaszkodik a számára az üdvösséget biztosító egyházhoz és annak papjaihoz; ahhoz az egyházhoz, amely ténylegesen *soha* nem fordított sem figyelmet, sem időt, sem pedig energiát az ő szellemi művelésére.

Bartha András a következőképpen összegzi a csángóság identitásproblémáit és annak okait:

„A moldvai magyar iskolák betiltása, a magyar nyelven beszélő és miséző papok távoltartása, az amúgy is kevés föld államosítása (kollektivizálása) a nép életmenetében törést eredményezett: megváltoztak az értékrendek, a gondolkodásmód, az identitástudat. A román vezetők céljai a magyarokkal nem volt épp a legemberibb és ez a törekvés a médiák által állandóan hangoztatva volt. Magyar tannyelvű iskola és pap hiányában, a megfélemlítés eredményeként a mai nap sok csángó magyar inkább azt

⁹⁶ Lásd pl. Hegyeli Attila: „Hat nemzetiség egyetlen faluban? Egy moldvai csángó falu etnikai identitásáról”, in: Pozsony Ferenc (szerk.): *i. m.* 83–96. old.

⁹⁷ Míg 1859-ben a moldvai katolikusok 71 százaléka vallotta magát magyarnak, 1992-ben ez az arány 0,7 százalékra csökkent.

⁹⁸ Halász Péter: *Nem lehet nyugtunk...!* Budapest, 2004, 412. old.

⁹⁹ Megítélésem szerint ez a kérdés mind a mai napig tabunak számít a csángó kutatásban. A szabófalvi csángó költő, Lakatos Demeter (1911–1974) apja pl. az 1916-os erdélyi betöréskor esett el.

¹⁰⁰ Lásd P. Jáki Sándor Teodóz: *Csángókról*. Budapest, 2003, 147. old.

vallja, hogy román nemzetiségű. Ez annak is az eredménye, hogy nem beszéli rendszeren a magyar nyelvet, de a románt se tudja anyanyelvi szinten magáévá tenni. Ily módon, bármilyen környezetben észreveszik róla, hogy csángó, a kifejezési módjuk elárulva származásukat. A Ceaușescu-korszak Moldvában nem a vallási üldözésben ért el nagy eredményeket, hanem a csángó magyar népesség identitástudatát változtatta meg, ezzel együtt megvalósul(t) a nyelvcsere is. Ez a változás azonban még nem teljes és emiatt jelenleg nincs összetartás az emberek között se Pusztinán, se más csángó településen belül. És ez a feszültség állandó konfliktusokat okoz.”¹⁰¹

De hogyan is lehetne összetartás, hogyan is ne lenne feszültség és konfliktus, ha maga Nyisztor Tinka, az egyetlen csángó származású néprajzos, így nyilatkozik az identitással kapcsolatban: „Én sohasem voltam tudathasadásos, mint a legtöbb csángó. Én tudtam, hogy magyar vagyok.”¹⁰²

¹⁰¹ Bartha András: *Pusztina*. Balatonboglár, 1998, 28. old.

¹⁰² Sylvester Lajos: *Csupa csapás az élet*. Sepsiszentgyörgy, 2000, 270. old.

IV. A magyar nyelv és kultúra szerepe és megítélése

Kétségtelen, hogy a Ceaușescu-korszak számlájára, többek között a csángó ügyben is, sok minden írható, ellenben azt sem szabad elfelejteni, hogy a magyar nyelv a csángóság körében gyakorlatilag soha nem volt közösségformáló szimbolikus tényező, és nem töltött be kulturális szerepet, valójában nem vált a művelődés eszközévé, hanem megrekedt a mindennapi szükségletek kielégítése szintjén. Alapjában véve tehát ez az, ami bámulatos; ez a csökönyös ragaszkodás, nemzedékről nemzedékre és a folyamatos lemorzsolódások ellenére, a csupán a szóbeliség szintjén áthagyományozott magyar nyelvhez, amelynek szinte mondhatni nem volt helye sem az iskolában, sem pedig a templomban.

1930-ban, több évtizeddel az egyházi megszorító intézkedések után, a népszámlálási adatok szerint 20 964 magát magyar nemzetiségűnek és 23 894 magát magyar anyanyelvűnek valló személy élt Moldvában. A katolikus lakosság 109 953 fő volt. Ekkor azonban már csak a német származású Neumann Péter, bogdánfalvi lelkész, pasztorált még magyarul Moldvában, és fokozatosan csökkent a magyarul tudó kántorok száma is.

A második világháború után folyamatosan változott a magyarul beszélők száma: 1948-ban 6600, 1956-ban 18 817, 1966-ban 9516, 1977-ben 3813. Kérdés azonban, hogy mindebből hány fő az Erdélyből Moldvába került személy.

Tánczos Vilmos felmérése szerint, az 1990-es évek elején-közepén „a moldvai katolikusoknak (...) már csak 43 százaléka (240 038 főből 103 543) él olyan településen, ahol még egyáltalán beszélnek magyarul. Sőt ez utóbbi települések mintegy százezer fős katolikus lakosságának jelentős része is nyelvileg teljesen elrománosodott, úgyhogy a *Moldvában élő, magyarul is beszélő csángók számát ma mintegy 62 000 főben állapíthatjuk meg. Ez a moldvai katolikusoknak csak mintegy egy negyedét (25,8%-át) jelenti.* Ez a szám mégis jelzi azt, hogy a moldvai csángóság egésze még nem veszítette el teljes mértékben anyanyelvét.”¹⁰³ Kétségtelen azonban, hogy százalékban kifejezve folyamatosan romlik az arány. A jövőben pedig ez még gyorsulhat is, hiszen a csángók zöme a nyelváltás korszakát éli át: az idősek és a középkorúak még beszélnek ugyan magyarul, ellenben a gyerekek, az unokák már alig vagy már egyáltalán nem.

Ennek megértéséhez nemcsak a román oktatás, egyházi élet és tömegkultúra erőteljes befolyását kell szem előtt tartanunk, hanem azt a pszichológiai kényszerérzetet is, amely magyarországi és erdélyi viszonylatban a csángók számára szégyellnivalóvá teszi az általuk beszélt tájnyelvet, és azt az érzést kelti bennük, hogy ők tulajdonképpen nem is tudnak magyarul. Egyébként „a Moldvában beszélt tájnyelvi változatokat a csángóság nem tekinti a Kárpát-medencében beszélt magyar nyelvvel azonosnak.”¹⁰⁴ A román kölcsönszók sokasága és a román ideológiai befolyásolás miatt a helyi szinten beszélt csángó tájnyelvi változatokhoz a román köznyelvet is leg-

¹⁰³ Tánczos Vilmos: „A moldvai csángók lélekszámáról”, in: Pozsony Ferenc (szerk.): *i. m.* 21. old.

¹⁰⁴ Ezzel kapcsolatosan lásd Lükő Gábor: *A moldvai csángók.* Budapest, 2002, 23. old.

alább ugyanannyira közelállónak érzik, mint az erdélyi vagy magyarországi magyarok nyelvét. Egyáltalán nincsenek tudatában annak, hogy a különböző magyar dialektusok egyazon nemzeti nyelv változatai, arra pedig végképpen nem gondolnak, hogy a csángók nyelve is ezen változatok közé sorolandó.”¹⁰⁵

Ebben kétségtelenül az is szerepet játszhat, hogy a nyelv archaikus állapota miatt, a modern irodalmi nyelv tanításával, elsajátításával bizonyos „minőségi” különbség képződik egyrészt a modern magyart is, másrészt pedig a csupán a tájnyelvet beszélők között. Egyébként hiú ábránd az a sugallt és tudatosan talán valójában meg sem fogalmazott elképzelés, hogy az irodalmi magyar oktatása mellett változatlanul fenn lehet tartani az archaikus tájnyelvet. Egy időben ugyanis nem lehet két azonos nyelvet beszélni: az irodalmi magyart és az archaikus tájnyelvet. Korszerűen megszervezett oktatási rendszer mellett az előbbi fokozatosan kiszorítja az utóbbit. Kétségtelen tehát, hogy hosszú távon az ún. „csángó nyelv” óhatatlanul eltűnésre van ítélve a modern – és oktatott – magyar és román nyelvek malomkövei között. Bizonyos értelemben ez a „jövő” fenyegeti a hagyományos kultúrát is, amely a tömegkultúra lehengerlő hatása alatt szinte biztosra vehetően visszaszorul majd az ünnepnapok és a folklórrendezvények szintjére.

Arról nem is beszélve, hogy tévedés lenne a magyar tájnyelv használatát értelem-szerűen valamiféle magyar nemzeti öntudattal is összekapcsolni. Ezt eléggé kézzelfoghatóan érzékelteti a lészpedieknek a román kultuszminiszterhez intézett beadványa, amelyben a következőket írták:

„Tisztelt Miniszter úr!

Bákó megye községeinek több lakói nevében az alábbiakban szeretnénk tisztázni a helyzetet, a magyar nyelvnek a templomokba való bevezetését illetően, és pedig:

Mindezen községek valamennyi lakosa, akiket ‘csángóknak’ neveznek, román nemzetiségűek, római-katolikus hitűek, és a legutóbbi vérelemzés szerint ‘Isochemaglutinációs’ reagálásúak, etnikailag román származásúak vagyunk.¹⁰⁶ Mégsem értjük az okokat és a körülményeket, amelyek folytán a magyar nyelv állandósult a családokban, és anyanyelvvé vált. A román nemzetiség valamennyi lényegi jegyét hordjuk, legjellegzetesebb és legalapvetőbb ezek közül a viselet. Törekvéseink is mindig románok voltak, most is azok, és a jövőben is azok lesznek.

Az évszázadok folyamán román iskoláink voltak. Csupán a templomban használták a csángó zsargont, amely a magyarból származik. 1939 után a csángó nép nyelvét végleg száműzték a templomokból. Nem elleneztük hazánk drága nyelvét, de az asszonyok nagyon sokat szenvedtek [a magyar nyelv száműzése miatt].

Ma tudomásul véve, hogy demokratikus rendszerben élünk, helyes lenne, ha a templomokban, az ország nyelve mellett a csángó nép nyelvét is használni lehetne, a nőkre való tekintettel. Az egyházi vezetők azonban nem adnak erre engedélyt, mivel féltik a tekintélyüket...

¹⁰⁵ Tanczos Vilmos: „A moldvai csángók lélekszámáról”, in: Pozsony Ferenc (szerk.): *i. m.* 23. old.

¹⁰⁶ Ezt a vizsgálatott Dr. Petre Râmneanțu, a kolozsvári egyetem Szebenbe költözött higiéniai intézetének munkatársa végezte el. Lásd Petre Râmneanțu: „Grupele de sânge la Ciangăii din Moldova” („A moldvai csángók vércsoportjai”), *Buletin eugenic și biopolitic*, 14, 1943/1-2, 51–65. old.; Idem, *Die Abstammung des Tschangos*. Sibiu, 1994(!). Ezzel kapcsolatosan lásd még Maria Bucur: *Eugenics and Modernization in Interwar Romania*. University of Pittsburg Press, 2002, 36–37, 136–137, 143–146. old. Ezzel szemben Gazda József azt állítja, hogy a csángó népcsoport „a leg tisztábbban őrizte meg a honfoglalás kori magyarság állapotát vérében is”. Gazda József: „A moldvai csángómagyarság identitástudata”, in: Halász Péter (szerk.): *Csángó sorskérdések*. Budapest, 1997, 56. old.

Először is kérjük, vegyék figyelembe azt, hogy a nyelv használatát nem a nemzetiségi státusz alapján kérjük, mivel románoknak tekintjük magunkat. Csupán e nyelv használatának kiváltságát kérjük, ahogyan használtuk évszázadokon át egészen az 1939-es diktatúra bevezetéséig, hogy ezáltal a nép megelégedjék. (...)

Kérjük, vegyék tekintetbe, hogy egyáltalán nem törekszünk e népcsoport magyarosítására, s csupán egy demokratikus rendszer alapjaira hivatkozunk, a csángó nép általános megelégedése érdekében.”¹⁰⁷

Azt sem szabad azonban figyelmen kívül hagyni, hogy a fent idézett beadvánnyal egy időben a lészpediek másik része a magyar nyelv templomi bevezetése ellen foglalt állást – szintén a román nemzeti identitásra hivatkozva. Ebben kétségtelenül az játszott szerepet, hogy az osztályharcos politikai-társadalmi kontextusban – ahol elsősorban a sztálini kisebbségpolitika volt az irányadó – a magyar nyelvű oktatás bevezetését leghevesebben a katolikus klérus ellenezte, ami végeredményben a csángóság, és az egyes falusi közösségek, mélységes megosztottságához vezetett. „Egyfelől szembefordultak egymással a ‘román-csángók’ és a ‘magyar-csángók’; másrészt pedig „súlyos ellentétek keletkeztek az adott közösség különböző státuscsoportjai között is: a tehetősebb gazdák (akiket most ‘kuláknak’ bélyegeztek) korábban is a román nemzetbe történő beolvadást erőltető egyház, illetve a ‘burzsoá’ hatalom pártján álltak, míg a szegényebb (és tanulatlan) rétegek voltak azok, akik inkább igényelték a magyar nyelvű misézést. Most az előbbieket élesen szembenálltak a magyar tanítókkal, akik a szemükben azt a hatalmat képviselték, amely üldözte őket. Ezt a megosztottságot, illetve annak mértékét tükrözte olykor az is, hogy egy adott településen a gyermekek mekkora hányadát írták be a magyar iskolába.”¹⁰⁸

1948. június 30-án Erős Antal pusztinai csángó ezeket írta Magyarországon megtelepedett sógorának:

„Jó amikor az ember jó viszonyban van a másikkal, legalábbis ti legyetek békében, mert ahogy ez ma nálunk van, míg a világ, nem volt így, mert nálunk megalakították a Magyar Népi Front [vagyis az MNSZ] falusi szervezetét, amihez a falu lakosságának mintegy fele csatlakozott, hogy hozzanak egy magyar papot és tanítót. Van egy csíkszeredai tanítónk, amelyik a gyerekeket magyarul tanítja abban az iskolában, amelyikben az én Ghiorghy is tanul, ahol többen vannak magyarok, mint románok és emiatt az ellenségeskedés és gyűlölködés példátlan a faluban. Etekintetben sokat írhatnék neked, de nem tudjuk kedves sógor, hogy még mi várható.”¹⁰⁹

Mivel a moldvai katolikus egyház még a vatikáni konkordátum egyoldalú felmondása (1948. július 17.) után sem ismerte fel a Romániában zajló történelmi folyamatokat és rendszerátalakulást, a közel egy évszázados „nemzeti elkötelezettség” rövid időn belül nacionalizmusnak, sovinizmusnak és „demokráciaellenes”-nek minősült. Kovács György író, 1949 augusztusában, *A szabadság útján (Moldvai csángók között)* c. brosrájában így fogalmaz:

¹⁰⁷ Vincze Gábor (szerk.): *i. m.* 291–292. old.

¹⁰⁸ Vincze Gábor (szerk.): *i. m.* 47. old.

¹⁰⁹ Vincze Gábor (szerk.): *i. m.* 320. old.

„Az angolszász imperializmus zsoldjában álló vatikáni politika Moldvában is a sovinizmus szólamaival igyekszik végrehajtani a dolgozók érdekei ellen indított hadműveletét. Leszped községben Durcovici püspök¹¹⁰ soviniszta jelszavait egy Gheorghina (volt Györgybíró) János nevű csángó pap¹¹¹ továbbította s a plébános kulák-cimborái igyekeztek elhinteni a dolgozó nép között. Az iskola-kérdés körül fellobbant a harc. A módos csángók, akik anyagi előnyök miatt már a fasiszta uralom idején szabadulni igyekeztek 'kisebbségi' voltuktól és siettek elfelejteni őseik nyelvét, minden tőlük telhetőt elkövettek, hogy az iskolát elűzzék a községből, aknamunkájukkal elnépteleníték. (...) Ezzel a zsírosparaszt csoporttal élesen szembeszegültek a szegénycsángók, akik a múlt elnyomó rendszere alatt kénytelenek voltak viselni a láncokat, semmilyen kiút nem volt sanyarú sorsukból, de a felszabadulás után annál inkább megnőtt az erejük. Ezek sorakoztak önkéntes munkára, amikor be kellett vakolni az iskolát, ők vállalkoztak a padok elkészítésére. (...) Az iskolaépítő szegénycsángók értékes segítséget kaptak munkájukhoz a falubeli román dolgozó parasztoktól.”¹¹²

Mindezek fényében nem véletlen tehát, hogy a Magyar Népi Szövetség (MNSZ) és a moldvai katolikus klérus konfliktusba keveredett. Ez alapján véve a körülményekből kifolyólag adódott, hiszen a Román Kommunista Párt is harcban állt a katolikus egyházzal. Ennek következtében Moldvában az egyházüldözés kezdete (pl. papok bebörtönzése) és a papneveldek megszüntetése gyakorlatilag egybeesett a magyar oktatás megszervezésével. Kalagorban pl. a magyar iskola és a diákotthon a volt Ferenc-rendi papnevelő intézetben (1926–1948) kapott helyet. Nem lehet tehát csodálkozni azon, hogy a moldvai katolikus egyház szemében az MNSZ valójában a kommunizmust, az ateizmust és az antiklerikalizmust testesítette meg.¹¹³ Ennek következtében igyekezett is ellenszenvet ébreszteni a mélyen katolikus érzelmű lakosságban, s minden baj (kulákosítás, beszolgáltatás) okának forrásaként a magyar nyelvű oktatást tette meg. Küzdelméhez támogatókra lelt mind a helyi állam- és pártapparátusban (pl. Szászút), mind pedig a román tanítók körében, akik tulajdonképpen az állásaikat és a megélhetésüket féltették. Hiszen amennyivel nőtt a magyar nyelvű oktatásban részt vevők száma, annyival csökkent a románul tanulók létszáma.

A külső támadásoknak kitett moldvai magyar oktatási rendszer ugyanakkor belső problémákkal is küszködött, amelyek egyrészt anyagi (hiányos felszereltség, épülethiány), másrészt pedig személyi jellegűek voltak. Sok oktató számára Moldova száműzetési hely, egyfajta román Szibéria volt – az osztályharcban sokat számító „rossz”

¹¹⁰ Dr. Anton Durkowičs együttműködött Márton Áron püspökkel. A máramarosszigeti börtönben halt meg, 1951. december 10-én. Sírja ismeretlen. Lásd Jakubinyi György: *A szentek nyomában Erdélyben*. Gyulafehérvár, 2000, 47–50. old.

¹¹¹ A minorita ferences Gyergyina (Gherghina János) páter egyike volt azon kevés moldvai katolikus papnak, aki magyarul is prédikált.

¹¹² Vincze Gábor (szerk.): *i. m.* 325. old.

¹¹³ Bakcsi Miklós az MNSZ és Varga Jenő a közoktatási minisztérium kiküldöttje 1950 augusztusában azzal érveltek a magyar oktatás mellett, hogy ennek hiányában a csángó gyermekeknek lehetetlen „megmagyarázni rendszerünk mibenlétét, célkitűzéseit, lehetetlenség átadni számukra a legelemibb ideológiai és politikai ismereteket is”. Ugyanakkor részletezték a katolikus papság ellenállását és a lakosságra gyakorolt fenyegető nyomásgyakorlását is (pl. a csángókat kitelepítik Magyarországra; ha magyarul beszélnek, a pokolba kerülnek). Vincze Gábor (szerk.): *i. m.* 329. old. Bányai László, oktatásügyi államtitkár, 1957-ben pedig így fogalmazott: „Az anyanyelvet ápoló iskola, kultúrotthon komoly akadály a babonák, hiedelmek terjesztésének útján, mert jobban közvetíti a dolgozó emberek lelkéhez a szocializmus eszmévilágát, a haladó tudomány eredményeit.” Bányai László: *Együtt élünk, együtt építünk. (Cikkek, tanulmányok 1933–1957)*. Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, Bukarest, 1957, 272. old.

társadalmi származás miatt. Így nem mindenki állta meg a helyét, illetve kívánt ott maradni. Olyanok is voltak, akik egyszerűen elmentek. Arról nem is beszélve, hogy a ki-nevezettek egy részének nem volt képesítése, nagy részük nem tudott jól románul, ami megnehezítette a társadalmi kapcsolatokat és a beilleszkedést, vagy egyáltalán nem voltak tekintettel a faluközösség valláserkölcsi értékrendjére, ami miatt nem is tudtak tekintélyre szert tenni.

Dégi Sándor (és felesége) szintén „büntetésből” került Moldvába. „András bácsi, a házigazdám mesélte el – emlékszik vissza –, hogy a harmincas években Bákóban meghallották, hogy magyarul beszélget. Egy hatalmas facsutakot láncsal a nyakába kötöttek, s úgy vezették végig Bákó váróságában. Elmesélte részletesen: a fatuskóba vasfüleket vertek bele, abba láncot fűztek, s aki magyarul beszélt, akasztották a nyakába.”¹¹⁴

Ilyen körülmények között és társadalmi háttérrel indult hát el a magyar (elemi szintű) tanítás Moldvában, 1948 januárjában. Kétségtelen, hogy a nehéz anyagi körülmények között élő, sokszor az ellenszenv és a bizalmatlanság légkörében élni kénytelen oktató közül nem egy tényleg lelkiismeretesen és együttérzéssel igyekezett végezni a munkáját. A kezdeményezésnek azonban nem volt igazából jövője, hiszen azt a folyamatos fluktuáció (iskolaalapítás és az oktatás elindítása, illetve megszűnése/megszüntetése) jellemezte. Sokkal inkább a politikai marketing megfontolásai, mintsem a tényleges akarat hívta őket létre és tartotta fenn, addig, ameddig azt szükségesnek ítélte, különösképpen 1948 és 1953 között (ekkor halt meg Sztálin elvtárs és oszlatta fel önmagát az MNSZ) – egy földrajzilag jól körülhatárolható térségben: Bákó megyében. A román kommunista rendszer konszolidációja után¹¹⁵ a moldvai magyar oktatás már feleslegessé vált. 1959-ben aztán – az 1953-as bezárásokat átvészelt – lézpedi és gyimesbükki iskolákat is megszüntették.

„Ezek az iskolák külső kényszerítő okok miatt kérészerűen bizonyultak. Néhány éven belül teljesen felszámolták őket. Viszont rendkívül érdekes, hogy negyvenötven esztendő múltán is a moldvai magyarság helyi ‘szószólói’ majdnem kizárólagosan azok közül kerülnek ki, akik, akár ha csak egy-két évig is, magyar iskolába jártak, elvégezték a bákói tanítóképzőt, az iskolahálózat felszámolása közben és ezután átkerültek Erdélybe.”¹¹⁶ A helyi végeredmény azonban messze nem olyan jelentős, hogy az ma modellértékű lehetne. Szélesebb körben ugyanis nem sikerült sem a magyar identitást, sem pedig a nyelv és a kultúra presztízsét megerősítenie.

A magyar anyanyelvű oktatás végleges felszámolása után fokozatosan visszarendeződött az állami és a moldvai katolikus egyházi szervek megszokott és harmonikus együttműködési rendszere.¹¹⁷ Ez a teljesítmény kétségtelenül Petru

¹¹⁴ Sylvester Lajos: *i. m.* 169. old.

¹¹⁵ Az 1956-os októberi forradalom hatására a bukaresti pártvezetés tett ugyan némi engedményt, ellenben 1958-ra eljutott arra a felismerésre, hogy az „engedékeny” magyarságpolitika hiba volt, és ezért bekeményítettek. Gyakorlatilag a román politika húzd meg–ereszd meg gyakorlatának a kiszámíthatatlansága és az ország vezetésének a kénye-kedve szerinti alakítása vezetett oda, hogy a romániai magyarság teljes mértékben az önvédelemre rendezkedett be, és észrevétlenül is a román társadalmi és politikai működési mechanizmusok bűvkörébe került.

¹¹⁶ Sylvester Lajos: *i. m.* 37. old.

¹¹⁷ A bukovinai Kácsika Nagyboldogasszony-napi búcsújának a katolikus klérus részéről 1960 óta történő szorgalmazása értelmezhető ezen kezdődő együttműködés jeleként is. A cél kétségtelenül mindig is Csíksomlyó ellensúlyozása volt, hogy Moldvában is legyen búcsújáró hely. Hiszen Kácsikának nincsen semmiféle magyar jellege vagy vonatkozása, mert az a lengyelekhez kötődik. Lásd Limbacher Gábor: „Moldvai magyarok kácsikai búcsújárása Nagyboldogasszony ünnepekor”, in: Halász Péter (szerk.): *„Mégfog vala apóm szokcor kezemtül...”*. Budapest, 1993, 95–100. old.

Pleşca nevéhez fűződik,¹¹⁸ aki egészen 1977-ig irányította az egyházmegyét. Újra megnyitották a jászvásári szemináriumot is (amelynek épületét a hadügyminisztérium visszaszolgáltatta), hogy a csángó papnövendékek ne Gyulafehérvárra – vagyis magyar környezetbe – járjanak tanulni. P. Jáki Sándor Teodóz, pannonhalmi bencés tudósítása szerint „az 1960-as évektől mintegy 15 éven keresztül alig vettek fel kispapot a jászvásári (laşi) szemináriumba ún. hungarofil faluból, nehogy a magyar érzelmű fiatalból [aki gyerekként talán még magyarul is tanulhatott az iskolában] majd pap lehessen”.¹¹⁹

Azt lehet mondani, hogy gyakorlatilag az egész Ceauşescu-korszakot – amely mintegy beteljesítette azt az asszimilációs folyamatot, amelynek eredményeképpen a csángók többsége betagozódt a románságba, „nem csak gazdaságilag, nyelvileg, kulturálisan, hanem tudati síkon, a nemzeti identitás szempontjából is”¹²⁰ – a moldvai katolikus egyház és a kommunista állam együttműködése jellemezte. Ebben az időszakban fejeződött be pl. a magyar szentek tiszteletére szentelt templomok védőszentváltása.¹²¹ Ugyanakkor, Dumitru Mărtinaş (1897–1979) posztumusz művén keresztül, nemcsak romániai, de nemzetközi viszonylatban is igyekeztek a csángók román eredetét és románságát bizonyítani.¹²² Ebben már a mostani püspök, Petru Gherghel is részt vett, hiszen 1978 óta ő kormányozza az egyházmegyét. Moldvában a kommunizmus alatt is lehetett plébániákat szervezni, templomokat építeni és a papnövendékek eléggé szabadon mehettek külföldre tanulni.

Az 1989-es decemberi eseményeket követő rendszerváltás után, ami az identitás felvállalásának az esélyeit is javítani látszott, újra felcsillant a magyar nyelv és kultúra erősítésének a lehetősége. Kezdetben kétségtelenül a Magyarországon való tanulás, illetve munkavállalás¹²³ előtt megnyíló út is szerepet játszott ebben. A nyitás – amely a fiatalok körében jelentős mobilitást eredményezett – és a Romániában is érvényesülő globalizációs hatások azonban előtérbe helyezték a kérdés pragmatikusabb megközelítését is: érdemes-e annak magyarul tanulni, aki tiszta román közegben, vagy éppenséggel idegenben (Olaszország, Franciaország, Spanyolország, Izrael) akar érvényesülni? A magyar nyelvhez való viszonyulásában, a vele szemben tanúsított magatartásban milyen mértékben játszik szerepet az egyéni életstratégia (pl. diákok, egyetemisták pályafutási elképzelései)?

A megváltozott politikai körülmények közepette először a csángó gyerekek magyarországi, illetve erdélyi taníttatásának a gondolata merült fel és került kivitelezésre. Ezzel kapcsolatosan azonban az eredmények vegyesnek mondhatók, és nem igazán készült felmérés, hogy ki meddig jutott a tanulásban, illetve hányan

¹¹⁸ „Egy alkalommal Márton Áron püspök előtt elmondta, hogy ő csángónak született ugyan, de felnőtként már román nemzetiségűnek vallja magát.” P. Jáki Sándor Teodóz: *Csángókról*. Budapest, 2003, 225. old.

¹¹⁹ P. Jáki Sándor Teodóz: *i. m.* 141. old.

¹²⁰ Pozsony Ferenc: „Etnokulturális folyamatok a moldvai csángó falvakban”, in: Katona Judit–Viga Gyula (szerk.): *Az interetnikus kapcsolatok kutatásának újabb eredményei*. Herman Ottó Múzeum, Miskolc, 1996, 117. old.

¹²¹ Jelenleg egyedül a pusztinai templom oltárképén látható még Szent István király.

¹²² D. Mărtinaş: *Originea ceangăilor din Moldova* (A moldvai csángók eredete). Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1985. Olasz (Padova, 1987) és angol (1999) fordításban is megjelent. E könyv előzménye Iosif Petru Pal *Originea catolicilor din Moldova şi Franciscanii, păstorii lor de veacuri* (A moldvai katolikusok eredete és a ferencesek, akik évszázadok óta lelkipásztoraik) című, 1941-ben megjelent munkája, amelyet 1942-ben kibővítve újra kiadott.

¹²³ Hegyeli Attila: „Mint a gomba, ide benőttek...” Moldvai csángók vendégmunkája Magyarországon”, in: Pozsony Ferenc (szerk.): *Csángósors*, Budapest, 1999, 163–173. old.

kerültek vissza a moldvai falusi környezetbe, s ott hogyan tudtak érvényesülni, ismereteiket hasznosítani.¹²⁴

Románia uniós csatlakozásának belátható időn belülre kerülése azonban változtatót a lehetőségeken és az orientáción. Ma már egyre inkább a magyar nyelvű oktatás moldvai környezetben történő megszervezésének az elképzelése és az ennek megvalósíthatóságára való törekvés kerül előtérbe – annál is inkább, mivel lassan-lassan ennek megteremtődnek a törvényes lehetőségei, keretei is. Először az iskolán kívüli magyar nyelvű oktatás indult el 2001-ben, majd 2002-től néhány településen a román állami iskolába is bevezették választható tantárgyként a magyar nyelvet, heti két órában.

A moldvai (főleg gazdasági és társadalmi) állapotokat szem előtt tartva szinte azt lehet mondani, hogy a magyar nyelv és kultúra akár modernizációs szerepet is betölthet, hiszen hozzájárulhat a csángóság társadalmi öntudatra ébredéséhez és önbecsülésének a visszanyeréséhez, amikor is önmaguk lehetnének, nem pedig azok, akiknek mások szeretnék, hogy legyenek.¹²⁵ Minden bizonnyal nem véletlen, hogy a (konzervativizmusáról és pápahűségéről közismert) moldvai katolikus papság továbbra is a magyar oktatás ellen van, hiszen annak tartalma teljesen kívül esik a hatáskörén, számára ellenőrizhetetlenné válik. Márpedig a katolikus egyházban általában, a moldvaiban pedig kiváltképpen semmi szükség öntudatos, képzett hívekre. Már csak azért sem, mivel az egész moldvai katolicizmus tulajdonképpen a csángók archaikus kultúráján, babonás tekintélytisztelésén, valamint hagyományos világnézetén és értékrendjén alapszik.

Alapjában véve tehát csakis egy kulturális, modernizációs szerep lenne képes a magyar nyelv vonzóerejét megteremteni és fenntartani egy olyan gazdasági és társadalmi elmaradottságtól szenvedő közegben, ahol a köznapi kommunikáció, valamint az érvényesülés és a létfenntartás nyelve a román, s ahol a jövőben fokozottabb mértékben kell számolni a nagyobb európai nyelvek (angol, francia, német, olasz, spanyol) perspektívákat kínáló vonzerejével.

Ilyen körülmények között tehát többnyire az a csángó szülő taníttatja majd a gyermekét magyarul, aki jövőt, perspektívát, érvényesülési lehetőséget lát benne – aki felméri annak későbbi hasznosíthatóságát.

Napjainkban Moldva 45 falujában mintegy 7000 és 9000 között mozog a magyarul beszélő iskoláskorú gyermekek száma.¹²⁶ Eddig ennek kb. 10 százalékát – 13 faluban kb. 800 gyermeket – sikerült bevonni az iskolán kívüli vagy iskolai magyar nyelvű foglalkozásokba.¹²⁷ Szüleik közül nem egy az 1950-es években tanult magyarul ír-

¹²⁴ Lásd Pálffy Zoltán: „Moldvai csángó fiatalok erdélyi iskolákban”, in: Pozsony Ferenc (szerk.): *i. m.* 179–191. old.

¹²⁵ Gondoljunk csak arra a teljesen szürreális helyzetre, hogy nevüket módszeresen – és önkényesen – átírták és átírják. Ezzel gyakorlatilag az önálló létező való jogtól is megfosztották őket, hiszen az egyházi és állami adminisztráció, mintegy tárgyasíva és tulajdonának tekintve a csángókat, önmagának vindikálta a meg- és elnevezés jogát. Kell-e ennél kiszolgáltatottabb állapot? Hajdanán a rabszolgák részesültek hasonló bánásmódban. Mindezt a gyakorlatot jól tükrözi pl. a szabófalvi költő, Lakatos Demeter – Mitică Lăcătușu kettős névhasználat.

¹²⁶ Míg 1992-ben 240 038, addig 2001 januárjában már 268 219 katolikus élt Moldvában. Ez azt is jelenti, hogy hosszabb távon – romániai viszonylatban – a katolicizmus súlypontja áttolódhat Moldvába, s a magyar katolikusok akár kisebbségbe is kerülhetnek, ami végképpen a románság javára billenti el a vatikáni politikai szempontok mérlegének a nyelvét. Papi utánpótlás, egyházi élet és feyelem, illetve felkészültség tekintetében a kérdés máris Jászvásár javára dől el, ahol a (férfi és női) szerzetesi élet fellendülésének is a tanúi lehetünk.

¹²⁷ Eröss J. Péter szerint „nem az a legfontosabb, hogy... hányan végeztek vagy végeznek magyar tannyelvű iskolában, hanem az, hogy ezek közül a gyerekek közül hányan fordították vagy fordítják az itt kapott nevelést, az itt elsajátított ismereteket nemzetük, s még pontosabban: a moldvai magyarság identitástudatának megerősítésére és megmaradására”. Sylvester Lajos: *i. m.* 288. old.

ni-olvasni. Jelenleg a Moldvában magyar nyelvet tanító pedagógusok csupán egyharmada csángó, másik kétharmada Erdélyből érkezett.

Ennek az oktatási rendszernek az elkezdődött kiépítése azért is fontos, mert a ma valamilyen szinten magyarul még beszélő lakosság körében kollektív szinten működik egy tudatos, tervszerű és elhatározott nyelvcsere, amelyet egyáltalán nem tekintenek tragédiának.¹²⁸ A kétnyelvű felnőtt generációk kétnyelvűek ugyan, ellenben a kisgyermekes családok a gyermek érdekében száműzik életükből a magyar nyelvet. A döntés mögött tapasztalat és megfontolás rejlik: az iskolai sikeresség meghatározó az életútban. Emiatt a csángó szülő nem engedheti meg magának, hogy gyermeke rosszabbul tudja az állam hivatalos nyelvét, mint a született román. Gondoljunk csak arra, hogy Magyarországon hányan adják már gyermekeiket idegen vagy két tannyelvű iskolába! Egy szóbeliségben megragadt, írásbeliség nélküli, csupán családi használatra alkalmazott („második”) nyelv – amelynek ráadásul csekély a társadalmi presztízse (bizonyos értelemben „másodrendű”) – alig lehet versenytársa a jobb perspektívákkal kecsegtető nyelvnek (vagy nyelveknek). Erre csakis az irodalmi magyar képes – ami óhatatlanul a csángó magyar tájnyelv térvészését fogja eredményezni. El kell azonban dönteni, hogy Moldvában mi a fontos: a magyar nyelv és kultúra, vagy pedig egy pusztulásában túlmitizált,¹²⁹ átidealizált, csak részben ismert¹³⁰ archaikus „ösmagyar (etelközi) paradicsomi állapot” mesterséges fenntartása, mint turisztikai látványosság, illetve egy olyan közeg, ahonnan időnként népviseletben járó-kelő gyermekeket/felnőtteket lehet Magyarországra hozni.¹³¹

¹²⁸ Ennek tragikumát elsősorban értelmiségi, politikai szinten fogalmazzák meg Erdélyben és Magyarországon.

¹²⁹ „A moldvai csángóság minden szempontból alkalmas volt arra, hogy körülötte a XX. században szimbólum és mítosz jöjjön létre. A modern magyar kultúra úgy fordult ehhez a távoli, archaikus kultúrájú népcsoporthoz, mint a tiszta forrás letéteményeséhez. Egekig dicsértük a moldvai csángók archaikus, költői nyelvét, ősi népi kultúráját, s közben nem voltunk hajlandók észrevenni, hogy ez az agyoneszményített hagyományos kultúra már nem a legfontosabb tényező Moldvában. A néhány idősebb csángó asszony passzív tudatában élő balladák és népdalok, archaikus imák és vallásos népénekek közömbösek a modernizációs folyamatokkal szembesülő csángóság egésze számára, melynek identitástudatát egészen más, ezeknél fontosabb gyakorlati jelenséggel bíró tényezők befolyásolják. Sajnálatos módon az történt azonban, hogy miközben az ideológiai jelszó jegyében voltaképpen csak sovány és kétes értékű tényleges eredmények születtek, az érdekelttek egyre inkább kiaknázták a 'csángó ügyben' rejlő reprezentációs lehetőségeket. Úton-útfélen deklarálták a moldvai csángók nemzethez való tartozását (noha a moldvaiaknak maguknak egyáltalán nincs nemzettudatuk), s valójában szinte semmit sem tettek azért, hogy a magyar sorsközösség tudatát bennük kialakítsák. Újra és újra találkozunk a csángók 'díszmagyarrá' való avanszálásával, amit ők maguk értetlenül és közömbösen fogadnak.” Tánczos Vilmos: „En román akarok lenni! Csángók Erdélyben – az etnikai-nyelvi-nemzetiségi identitás kérdései”, in: Halász Péter (szerk.): *Csángó sorskérdések*. Budapest, 1997, 53. old.

¹³⁰ „Ha számba vennénk, hogy az alaposabb néprajzi közlések mely településekre vonatkoznak, alighanem azt találnánk, hogy annak túlnyomó része néhány, egésze pedig legfőljebb tucatnyi településen gyűjtött anyagon alapul. Holott Moldvában legalább száz olyan települést ismerünk, amelynek lakossága teljesen vagy jelentős arányban magyar, és több százra rúg azok száma, ahol a történelem során magyar lakosságot regisztráltak.” Halász Péter: *Bokrétába kötögetem vala*. Budapest, 2002, 20. old.

¹³¹ „Aki a moldvai magyarokkal foglalkozik néprajzosként, történészként, vagy akár csak a nehézsorsú népcsoportunkért aggodó állampolgárként, óhatatlanul szembekerül a kérdéssel: *mi legyen a moldvai csángómagyarok jövője?* Őrizzék-e mindenáron elzártágukat, hogy minél tovább gyönyörködhesünk régies dalaikban, hallgathassuk egykori kódexaink nyelvén szóló beszédüket, gyűjthessük népéletüknek a néprajztudomány számára értékes ismeretanyagát? Avagy követeljük számukra 'európai szintű' kisebbségi jogokat, az anyanyelvű miszés és oktatás lehetőségét, ami azonban az ősi műveltség elvesztésének felgyorsításával járna?” Halász Péter: *Nem lehet nyugtunk...!* Budapest, 2004, 17–18. old.

V. Bőjte Csaba kezdeményezése

Azt lehet mondani, hogy Bőjte Csaba erdélyi obszerváns ferences mindenképpen az irodalmi modern magyar nyelv, és ez által a csángóság szellemi felemelése mellett kötelezte el magát. 2005. évi merész és rendhagyó lépése kétségtelenül kényszerhelyzetbe hozta mind a román állami, mind pedig a jászvásári egyházi hatóságokat, hiszen az alulról építkező társadalom és a társadalmi kezdeményezés sikerélményének a lehetőségét villantotta fel a moldvai csángók körében. Ez pedig nem elhanyagolható egy olyan társadalmi közegben, ahol szinte ismeretlen a közösségépítés; ahol mindenki többnyire a maga boldogulását keresi, vagy megélhetési gondokkal küzd.

„Tisztelettel a Moldvai Csángómagyar Szövetség Vezetőségének!
Kedves Csángó-Magyar Testvéreim!

Kérészeteket, hogy segítsünk a Boldogságos Szűzanya tiszteletére egy magyar tannyelvű iskolaközpontot létesíteni szülőföldeteken, Moldvában, a Szent Ferenc Alapítvány erdélyi és magyarországi kuratóriuma is pozitívan bírálta el. A döntést mindjárt tettek követték, és így vásároltunk egy 4,75 ha területet Rekecseny határában, az iskolaközpont kialakítására, és ugyancsak itt vettünk egy 10 hektárnál nagyobb területet, ahol szolgálati lakásokat lehetne építeni a tanároknak és az iskolaközpont többi alkalmazottjának.

Felkértük Káldi Gyula magyarországi építészt, hogy álmaitokat, álmainkat öntse formába, készítsen március 5-re egy vázlatot, tervezze meg a jövődő Babba Mária iskolaközpontot. Nagyon fontosnak látom, hogy mindazok, akik számára fontos ez az iskolaközpont, mondják el a véleményüket, hogy a mérnök úr a reális igények, elképzelések alapján rajzolja meg a terveket. Szeretettel kérek, hogy akár az országban, vagy akár külföldön tanuló, vagy már végzett csángómagyar fiataloknak, és nem csak nekik a véleményét kérjétek ki, hisz az lenne a fontos, hogy ők, akik ebben az iskolában tanítani, dolgozni fognak, magukénak érezzék ezt a kezdeményezést.

Március 5-re össze kellene állítani egy listát azon személyek névsorával, akiket a tavaszi alapkövetételre szeretnénk meghívni. Fontosnak látom, hogy e személyek között úgy a román állami, mint egyházi méltóságok szerepeljenek. Itt gondolok a román tanügyminiszterre, az RMDSZ elnökére, Markó Bélára, Kötő József úrra, a Bukarestben székelő Nuncius úrra, a jászvásári Római Katolikus püspök úrra. Fontos lenne, hogy az Európai Unió képviselői és a Magyar Köztársaság elnökének a felesége is, Mádl Dalma asszony is meghívást kapjon. Természetesen, hogy mindazokat, akikre mint támogatókra számíthatunk, meghívjuk erre a népünnepélyre.

Úgy gondolom, hogy ezt az ünnepélyes alapkövetélt, melyre természetesen minden csángómagyar testvér is hivatalos, május elejére lehetne időzíteni. A közös ünnep nagyon sok feszültséget feloldana, és így talán a hivatalos engedélyek beszerzése is gördülékenyebben menne. Úgy gondolom, hogy célunkat nem kell takargatni, rejtegetni, hisz egészen biztos, hogy nem csak az Úr Isten, s nem csak a magyar nemzet, hanem Európa minden szabadságot, demokráciát szerető, tisztelő népe, beleértve a román nemzetet is, támogatni fogja, e senki ellen nem irányuló álmotok, valóra váltását.

Az lenne jó, ha az alapkövetétel után már el is kezdődhetne az építkezés, ami két síkon kell folyjon. Egyfelől az iskolaközpont falait kell felépíteni, másfelől az iskolát,

mint intézményt kellene megszervezni, hogy mire az épületek elkészülnek, akkorra a tantestület, a munkatársak csapata is körvonalazódjon. Én szeretettel biztatom a Csángómagyar Szövetséget, hogy ahogy engem felkért az iskola megépítésére, kérjük fel Hegyeli Attilát, a Moldvai Csángómagyar oktatási program vezetőjét, hogy mint igazgató, a jövődöbéli Babba Mária iskolaközpont szervezési, működtetési stratégiáját segítsen kidolgozni. Fontos, hogy tisztán lássunk: hisz végül is lehet egy önálló magyar tannyelvű állami iskolát, vagy alapítványi magániskolát is működtetni az új épületben. Hogy melyik lenne kivitelezhető, előnyös, azt fel kell mérni. Én úgy gondolom, hogy Hegyeli Attila végzettsége és tapasztalata alapján rendelkezik azzal a rálátással, hogy megszervezze azt a csapatot, amelyik a Csángómagyar Szövetség segítségével ezt az iskolát működtetni fogja.

Természetes, hogy mindazok segítségét kérjük, akik Európa egyik legveszélyeztetettebb nemzeti kisebbségének, a moldvai Csángómagyaroknak megmaradását és felemelkedését fontosnak látják. Mi nem csak kalácsot, de tanácsot, imát, sőt fizikai segítséget is alázattal elfogadunk, azért, hogy ez az iskolaközpont ne csak megszülessen, hanem beinduljon a lehető legrövidebb időn belül.

Meg vagyok győződve, hogy az Úr Isten kegyelméből, a Boldogságos Szűz Anya segítségével, akihez Csíksomlyóra ti magatok is, de őseitek is, oly sokszor elzarándokoltatok, meg fog épülni ez az iskolaközpont. Meg fog épülni, az iskolaközpont tantermekkel, szakmühelyekkel, bentlakással, ebédlőkkel Isten dicsőségére, mindannyiunk örömére.

Kisebb testvéri szeretettel, Bőjte Csaba ofm.

A Szent Ferenc Alapítvány elnöke

Déva, 2005-01-19”

A levél keltezését követő hónapokban az alapítványi – és nem egyházi fenntartású! – iskola alapkövetétele is megtörtént: 2005. május 15-én, vasárnap, pünkösd ünnepén. A tervek szerint a Béke Királynője Iskola 400 fős lesz majd, és 300 fő számára kollégiumi férőhelyet is szándékszik biztosítani.¹³² Gyakorlatilag lehetőséget kínál a csángók számára, hogy – amennyiben akarják – magyarul taníttathassák a gyermekeiket. Rajtuk múlik, hogy kívánnak-e élni azzal a lehetőséggel, amely alapján véve megteremtheti a két nyelvben és kultúrában otthonosan mozgó csángó elit kinevelésének az alapjait.

Az alapkövetéletnél beszédet mondott Benke Pál, az MCSMSZ alelnöke, Ichim Vasile, Rekecsin község polgármestere, Mádl Dalma, Takács Csaba, az RMDSZ ügyvezető elnöke, Berca Gabriel, Bákó megye prefektusa, valamint Bőjte Csaba, a Szent Ferenc Alapítvány elnöke. Felolvasták a csángómagyarok ügyéért sokat tevő Tytti Isohookana-Asunmaa volt Európa tanácsi képviselő levelét is. Magyarországról jelen voltak Németh Zsolt, az Országgyűlés Külügyi Bizottságának elnöke, Dávid Ibolya, az MDF elnöke, Vízi E. Szilveszter, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke. Az ünnepség meghívottja volt Terényi János bukaresti magyar nagykövet és Beke Mihály, a bukaresti Magyar Kulturális Központ igazgatója is. Jóllehet személyesen nem jelent meg, de elküldte képviselőjét Petru Gherghel jászvásári püspök is.

¹³² Jelenleg sok csángó gyermek a – gyulafehérvári egyházmegyéhez tartozó – gyimesfelsőloki Árpádházi Szt. Erzsébet Katolikus Liceumban tanul, amely Berszán Lajos kanonok önzetlen munkájának az eredménye.

Az alapítvány reméli, hogy a jászvásári püspökségnek és a gyulafehérvári érsek-ségnek sikerül majd egyezsége jutni abban, hogy a katolikus szellemiségben nevelni akaró iskolában magyar ajkú pap állhasson a gyermekek lelki életének a szolgálatára (mise, szentségek kiszolgáltatása, hitoktatás, lelkigyakorlat). Ebben a kérdésben pillanatnyilag még nincsen semmiféle hivatalos egyházi vélemény, ellenben az illetékes hatóságok írásbeli megkeresése már megtörtént. Kétségtelen, hogy amennyiben a moldvai katolikus egyház már nem utasítaná el mereven a magyar nyelvű szentmise lehetőségét, annyiban árnyaltabbá válhatna megítélése, mely jelenleg – e vonatkozásban – joggal tekinti a román nemzeti-kommunista rendszer örökségét megtestesítő intézménynek.

Mivel a rekecsini iskola nem egyházi, hanem alapítványi,¹³³ a moldvai katolikus egyház számára a támadás lehetőségei korlátozottak. Gyakorlatilag Bőjte Csabába sem igazán tudnak belekötni, mert egyházi tevékenységet Moldvában nem folytat – így semmiféle joghatósági vita nem merülhet fel. Az egyetlen út, ha a rendi előljáráson, illetve a gyulafehérvári érseken keresztül kísérelnek meg valamiféle nyomásgyakorlást. Kérdés azonban, hogy az erdélyi katolikus egyház a közvélemény előtt merné-e vállalni annak ódiáját, hogy a jászvásári püspök esetleges óhajának érvényt próbáljon szerezni.

Annál is inkább, mivel az Európai Unióhoz csatlakozás óhaja kényszerű és kényszeredett, de mindenképpen kikerülhetetlen társadalmi fejlődési folyamatot indított el. Ma már a román állam magatartása azt mutatja, hogy képes megbarátkozni egy magyar nyelvű oktatási magánintézmény moldvai létének és tevékenységének a gondolatával, már csak az Európai Unióra való tekintettel is. Hiszen az Európa Tanács parlamenti közgyűlésének 1521. sz. (2001. május 23.) ajánlása miatt,¹³⁴ amely a csángó kultúra megőrzésére biztat mindenkit, nyíltan már nem folytathat románosító politikát – még Moldvában sem –, s azt a benyomást sem keltheti, hogy azt mintegy „alvállalkozásban” kiadja a moldvai katolikus egyháznak.

¹³³ Bőjte Csaba alapítványi iskolája tulajdonképpen azt a javaslatot látszik megvalósítani, amelyet 1868-ban (!) tett Kubinszky Mihály kalocsai kanonok-prépost, a Szent László Társulat által Moldvába küldött delegáció egyik tagja. Ő már akkor magyar katolikus magániskolák alapításában látta az anyanyelv kérdésének a megoldását.

¹³⁴ Ezt megelőzően, 2001. március 17-én, mintegy ezer Bákó megyei csángó megalapította a „Dumitru Mártaș Római Katolikus Egyesület”-et (Asociația Romano-Catolică Dumitru Mártaș), a csángók románságának nyomatékos hangsúlyozása érdekében. A bukaresti és a jászvásári püspökök levélben köszöntötték az egybegyűlteket.

Összefoglalás

A csángók (moldvai katolikusok) társadalmi fejlődését folyamatként vizsgálva azt lehet mondani, hogy történelmük ténylegesen akkor kezdődött, amikor a középkori magyar királyság szétesését követően ez a népcsoport a Kárpát-medencei magyarság történetétől szinte mindenben eltérő sajátos pályát volt kénytelen befutni. A XVI., de különösen a XVII. századtól kezdődően ugyanis történetük elválaszthatatlanul kapcsolódik Moldva és a moldvai társadalom történetéhez. Ugyanakkor szervesen összefonódik annak a helyi katolikus egyház-szervezetnek a viszontagságos alakulásával is, amely a hívek pasztorálásában a csángók érdekeit, lelki javait igazából soha nem tekintette szempontnak. Az egyes kivételes papi egyéniségek sokszor küzdelmes, nehézségekben bővelkedő és nemegyszer tragikus sorsa tulajdonképpen csak még nyomatékosabban alátámasztja ezt a megállapítást. Mindez egyértelművé teszi azt a felismerést is, hogy a csángók történetét egyrészt a politika és a válás, másrészt Moldva (és Románia) történetének és a vatikáni geopolitikai megfontolások alakulásának metszéspontjában szemlélve lehet igazán megérteni. Ez az a megközelítés, amely komoly hiánycikk a magyar csángó kutatásban.

Hiszen csakis a történelem és folyamatai ismeretében lehet megérteni a moldvai katolikus egyház napjainkban is betöltött társadalmi pozícióját, tekintélyét és (sokszor nacionalista) magatartását. Mindezek szervesen ötvöződnek egymásba, s gyökereik részben a XVII., részben pedig a XIX. századra – a román nemzeti öntudatra ébredés és az egységes nemzetállam érdekében kifejtett erőfeszítések korszakára – vezethetők vissza. Ekkor rögzült ugyanis egyrészt az egymással kommunikálni alig tudó egyház és a hívek, másrészt pedig az érdekszövetséget kötő egyház és állam közötti viszony. Vallási viszonylatban a juttatások és a feltétlen engedelmesség fejében a klérus az üdvözülés lehetőségét kínálta a csángóknak. Társadalmi státusának elismerése és szavatolása ellenében – a politikailag az egységesítésre törekvő, ortodox többségű állam részéről – a moldvai katolikus egyház, illetve olasz, lengyel, francia-svájci és német származású püspökei készek voltak felvállalni (nemegyszer túl is teljesítve)¹³⁵ a román nemzeti tudat és érzelm belenevelését a döntő többségében magyar származású, kultúrájú és sokszor csak a magyar tájnyelvet beszélő hívekbe – egyben garanciát is vállalva a társadalmi béke fenntartásáért.¹³⁶ Gyakorlatilag ez az a kettős ötvöződés, amely évszázadokon keresztül behatárolta és meghatározta a csángó problémát. Jóllehet maga az egyház már a kezdet kezdetén (1642-ben!) felismerte a megoldást: helyben lakó püspök – aki helyi papokat szentelhet, hiszen azokat nem rémisztik el az életkörülmények –, iskola és a helyi sajátosságok figyelembevétele,¹³⁷ gyakorlatilag mégsem tett semmit ennek érdekében. Amikor pedig tett – a XIX. század második felében – akkor már nem volt igazán köszönet benne, hiszen az nem a hívek pasztorációs szükségleteit, hanem a vatikáni geopolitikai és a román állam politika érdekeit tartotta elsősorban szem előtt.

Alapjában véve tehát nem az a csoda, hogy napjainkra a moldvai csángó népcsoportnak a magyarsághoz még valamiképpen kötődő része eljutott a lassú haldoklás állapotába,

¹³⁵ A túlteljesítés egyik igen érdekes példája, a XX. század elején, a német svájci származású bukaresti érsek, R. Netzhammer, aki gyakorlatilag románabb lett a románoknál.

¹³⁶ Az 1907-es nagy parasztlázadásból pl. a csángók többnyire kimaradtak. Érdemes lenne vizsgálni a moldvai katolikus klérus magatartását és állásfoglalásait az események kapcsán.

¹³⁷ Benda Kálmán (szerk.): *Moldvai csángó-magyar okmánytár 1467–1706*, I. kötet. Budapest, 1989, 231–236. old.

hanem az, hogy még egyáltalán létezik, ha még ebben az állapotban is. Hiszen ne feledjük, hogy kiszolgáltatva az egyházi, illetve az állami és a társadalmi nyomásnak, története során ténylegesen soha nem rendelkezett érdekeit felvállaló, azokat érvényesíteni kívánó képviselővel. A csángókat még a romániai magyar érdekképviselők is mostohán kezelték (Országos Magyar Párt, a két világháború között) és kezelik (RMDSZ, a rendszerváltás óta). Ebben kétségtelenül szerepet játszik mind az identitászavar, ami a csángók körében megfigyelhető és kimutatható, mind pedig a politikai „befektetés” szavazati szempontból csekélynek mondható „hasznosíthatósága”.

Moldvai katolikus viszonylatban ugyanis a magyar érdekképviselőnek és politizálásnak egy terhelt történeti emlékezettel kell megbirkóznia, amely szorosan összefügg a kommunizmus romániai megszilárdulásával. Hiszen az 1950-es években a magyar oktatás és kultúra intézményes megjelenése a mélyen vallásos csángó közegekben egybeesett az egyházüldözés legkeményebb időszakával. Bizonyos értelemben ezért is tekinthető mérföldkőnek a ferences Böjte Csaba erkölcsi tekintélyével fémjelzett rekecsini iskolaalapítási kezdeményezés, hiszen az, ha közvetve is, de egyértelműen katolikus egyházi háttérrel biztosít a Moldvai Csángómagyarok Szövetségének.

Ennek a szövetségnek, amely a csángók magyarként való megőrzésén, illetve a kultúrájuknak és hagyományaiknak a továbbadásán fáradozik, nem egyszerű a dolga, mivel a lakosság „nagy része nem tud magyarul olvasni, és életmódja folytán nem szokott hozzá az elvont gondolkodáshoz”,¹³⁸ nem látja az összefüggéseket, és hiányzik a rálátása a társadalmi folyamatokra, mechanizmusokra. Márpedig mindez nagyon behatárolja a magyar nyelv és kultúra vonzóerejét egy olyan globalizálódó és szekularizálódó világban, ahol az egyéni érvényesülés nagymértékben függ a (főleg román) nyelvtudástól, és amely végeredményben a csángóság belüli kulturális különbségeket is összemosza. Nem véletlen tehát, hogy a rendszerváltás eredményeképpen a csángóság körében két párhuzamos, de szinte ellentétes folyamat vette kezdetét:

a) egy szűk körűnek mondható, elsősorban Erdélyre és Magyarországra támaszkodó, erősen néprajzi színezetű „magyar(ság)mentő”, többnyire értelmiségi jellegű kezdeményezés¹³⁹;

b) illetve egy erőteljes és széles körű társadalmi átalakulás, amely a tudatos nyelv- és identitásváltás, illetve a teljes mértékűnek is mondható kulturális asszimiláció irányába mutat – egyrészt az érvényesülési vágy, másrészt pedig a román tömegkultúra befolyásának a felerősödése miatt. Ez valójában az 1960-as években elkezdődött iparosítás óta tart. Első körben azonban többnyire csak a városba költöző csángókat érintette,¹⁴⁰ mára azonban el-

¹³⁸ Szócs Anna: „A Moldvai Csángómagyarok Szövetsége”, in: Halász Péter (szerk.): *„Megfog vala apóm szokor kezemtül...”*. Budapest, 1993, 163. old.

¹³⁹ Pozsony Ferenc szerint „a Kárpát-medencében élő magyar értelmiségi réteg már a 18. század végétől kezdődően megkülönböztetett figyelemmel érdeklődik a Moldvában élő római katolikus vallású, archaikus magyar nyelvjárásokat beszélő közösségek életmódja és kultúrája iránt. A csángóság archaikus műveltségét szervesen beépítette a magyar nemzeti kultúra szerkezetébe, s a peremhelyzetben élők jellegzetes sorsát, nyelvi, oktatási és egyházi kérdéseit folyamatosan szimbolikus mézónyben értelmezi.” Pozsony Ferenc: „Bevezető”, in: Kinda István–Pozsony Ferenc (szerk.): *Adaptáció... Kolozsvár, 2005, 7. old.*

¹⁴⁰ Érdekes és elgondolkodtató jelenség, hogy az Erdélybe költözött csángók döntő többsége végérvényesen a román nyelvi-kulturális közegbe olvadt bele, s így végeredményben kivette részét a városok elrománosításából. Egyébként több helyen ők voltak azok, akik a román nyelvű katolikus misét, egyházi szertartásokat (keresztelés, esketés, temetés) és pasztorációt kikényszerítették. Feltehetően nem kívántak a kisebbség kisebbségévé válni, hogy ily módon az esetleg rajtuk élje ki frusztráltságát. Tánzos Vilmos: „Én román akarok lenni! Csángók Erdélyben – az etnikai-nyelvi-nemzetiségi identitás kérdései”, in: Halász Péter (szerk.): *Csángó sorskérdések*. Budapest, 1997, 45–56. old. „A Sepsiszentgyörgyre került csángók 90 százaléka román iskolába járattja gyermekeit. Azzal indokolják, hogy ők is román iskolába jártak, ezért nem tudnának magyarul foglalkozni velük.” Mivel nagyobb részük románnak is tartja magát, kétségtelen, hogy az érvényesülés jobb lehetőségét látja a román iskolában. Deák Judit: „Csángó sorsok alakulása Sepsiszentgyörgyön”, in: Halász Péter (szerk.): *i. m.* 81. old.

érte az eddig viszonylag zárt falusi közösségeket is.

A két ellentétes folyamatban tulajdonképpen az archaizmus (feudális viszonyok) megőrzése és a modernizációs igény szövevényes küzdelmét is felfedezhetjük. Azt hiszem, hihetetlenül kontraproduktív lenne, ha a magyar nyelv és kultúra nem annyira a modernizációval, hanem sokkal inkább az archaizmussal kapcsolódna össze.

Tudomásul kell venni, hogy moldvai viszonylatban most kezdődött el a régi népi élet¹⁴¹ és a hagyományos falusi társadalom felbomlása, ami kétségtelenül új kihívások elé állítja majd a katolikus egyházat. A jövőben minden bizonnyal sokkal fontosabb lesz számára, hogy a globalizáció és a szekularizáció hatásait (pl. vallási közömbösség, radikális életformaváltás) ellensúlyozza,¹⁴² és társadalmi pozícióit őrizze (pl. az új, keleti vagy protestáns¹⁴³ vallási közösségekkel szemben), minthogy teljes erejét és szellemi kapacitását a csángók román nemzeti érzelmének pasztorálására fordítsa.¹⁴⁴ Annál is inkább, mivel erre már nincs tényleges állami megrendelés. Amennyiben tehát nem lesz képes lelki téren teljesíteni, komoly demográfiai veszteségekre számíthat, ahogy az európai (és magyarországi) viszonylatban is történik. Nagyon sokan ma már nem nemzeti retorikát, hanem sokkal inkább erkölcsi, vallási, lelki igényeik és szükségleteik kielégítését várják a felekezeteiktől és a kultikus cselekedeteiktől. Moldvai viszonylatban pedig a katolikus egyház által is oly erőteljesen szorgalmazott román nyelv ma már kapocs és lehetőség más irányzatok és áramlatok megismerésére és befogadására. Elmúlt tehát az az idő, amikor a rosszul beszélt (magyar és román) nyelvnek köszönhetően a katolikus klérus – a Ceaușescu-rendszerrel is hatékonyan együttműködve – bezártságban és feltétlen hatalma alatt tarthatta a tanulatlan, kiszolgáltatott és a túlvilági büntetésekkel és szenvedésekkel folyamatosan megfélemlített falusi csángó lakosságot. Ugyanakkor a vatikáni geopolitikai megfontolások is megváltoztak: ma már régen nem cél a keleti keresztények „megtérítése”, s a katolicizmus fenntartásának szükségessége helyi szinten gyakran kényszeríti ésszerű kompromisszumokba az egyházat – minden elvi hajthatatlansága dacára.

Végezetül pedig azt is szem előtt kell tartani, hogy Románia uniós csatlakozása a csángók számára is új helyzetet és lehetőségeket teremt: ma már nem lehet mozgásvetést és kapcsolattartásukat korlátozni,¹⁴⁵ illetve látogatókat önkényesen és karhatalmi fellépéssel kitiltani a moldvai falvakból. Arról nem is beszélve, hogy a magyar hatóságok szemében is „idegenből” uniós állampolgárokká válnak – és élvezhetik majd az ezzel járó jogokat. Mindez feltehetően a magyar nyelvvel és kultúrával való kapcsolattartás újragondolását is eredményezi majd – egyéni vagy kisebb közösségi szinten – a csángók körében.

¹⁴¹ Ezzel kapcsolatosan lásd pl. Halász Péter (szerk.): *A moldvai csángó magyarok hiedelmei*. Generál Press Kiadó, Budapest, 2005.

¹⁴² Lásd pl. Kotic József: „Erkölcsei értékrend és társadalmi kontroll néhány moldvai csángó faluban”, in: Pozsony Ferenc (szerk.): *Csángósors*. Budapest, 1999, 55–67. old.; Kinda István: „A társadalmi kontroll és intézményei a moldvai falvakban”, in: *Adaptáció...* Kolozsvár, 2005, 21–56. old.

¹⁴³ Lásd pl. Pápai Virág: „Egy neoprotestáns család Klézsén”, in: Kinda István–Pozsony Ferenc (szerk.): *i. m.* 193–213. old.

¹⁴⁴ Ezzel azonban minden bizonnyal nem fog felhagyni. Lásd pl. a bákói körzet Barát helységében elindított pünkösdi búcsús gyakorlatot Mária tiszteletére. Fosztó László: „Csiksomlyó és Barát”, in: Pozsony Ferenc (szerk.): *Csángósors*. Budapest, 1999, 103–111. old.

¹⁴⁵ 1995 óta pl. már Futásfalvára is járnak búcsúra, Sarlós Boldogasszony ünnepére (július 2.).

Javaslat

A csángóság történeti perspektívában történő szemlélése nyilvánvalóvá teszi, hogy a kérdés átpolitizálása nem kizárólagosan román sajátosság – az megjelenik a magyar (szak)irodalomban is. Pedig a Domokos Pál Péter által megfogalmazott – és azóta szinte közhellyé vált – kitétel, miszerint a csángóság sorsában a székelységnek szánt jövőt szemlélhetjük, már csak azért sem állja meg a helyét, mert (Erdélyben és Moldvában) gyökeresen különbözik a katolikus egyházak társadalmi szerepe, gondolkodásmódja és célkitűzése. Erdélyi viszonylatban a román nemzeti célok érdekében aligha van esély a „magyar” egyházak és a román állam közötti harmonikus együttműködésre. Ebből kifolyólag mind a tudományos kutatásnak, mind pedig a politikának messzemenő következtetéseket kell levonnia, hiszen a csángó kérdés tekintetében egymást táplálják – tudatosan vagy öntudatlanul. Arról nem is beszélve, hogy a csángóknak nyújtandó mindennemű segítségnyújtáshoz – ami a politikai akarat és elhatározás feladata lenne – elengedhetetlen a gazdasági és mentális¹⁴⁶ (!) körülmények pontos feltérképezése. Ezt pedig a tudományos kutatásnak kell elvégeznie.

A tudományos kutatás terén

– A kutatási tudományterületek kiegyensúlyozottabbá tételével (pl. történelem, szociológia, egyháztörténet bevonásával) azon kellene munkálkodni, hogy a csángóság ne csupán néprajzi kérdésként (folklorikuriózumként) jelenjen meg, hanem átfogó érdeklődésre tarthasson számot. Ennek érdekében érdemes lenne megszervezni egy kutatási központot, amely koordinálhatná (összefogná, rendszerezné, prioritásokat jelölne ki, megtervezné) a tudományos tevékenységet és megjeleníthetné a pluridiszciplinaritást.

– Mindenképpen oldani kellene a magyar csángókutatás belterjességét – amely az egész kérdéskört mintegy magyar ügynek tekinti – és sokkal szélesebb (moldvai, romániai, európai és vatikáni egyházpolitikai) vetületében kellene azt szemlélni.¹⁴⁷ Hiszen a „csángójelenség” nem elszigetelt és egyedülálló történet; hasonló példák akadnak még Közép-Kelet-Európában (pl. magyar görög katolikusok története).

– Le kellene építeni a sztereotípiákat (csángó = magyar) és a felszínességet¹⁴⁸ (leírásban való megrekedést) ahhoz, hogy lehetővé váljon a sokrétű valóságnak inkább megfelelő differenciáltabb gondolkodás. Ez a politikának is sokat segítené. Hiszen az „illúziótlanításhoz tartozik az is, hogy a moldvai csángók döntő többsége nem azt a heroikus küzdelmet folytatja nyelve és magyarsága megmaradásáért, amelyet némely magyarországi kutató látni szeretne, hanem sajnálkozás nélkül látja nyelve, a

¹⁴⁶ „Amikor a csángókkal foglalkozunk, nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a körülményt, hogy ők Romániához tartoznak, s az egész román társadalomra jellemző az a mentalitás, hogy senki sem akar a közösségért tenni, nem is akarja megismereni a társadalom jelenségeit, hogy azokon esetleg javítson...” Dessewffy Anna: „Csángókat tanítottunk magyarul írni és olvasni”, in: Halász Péter (szerk.): *Csángó sorskérdések*. Budapest, 1997, 112. old.

¹⁴⁷ Meinolf Arens: „A moldvai magyarok/csángók kutatásának feladatai”, in: Kinda István–Pozsony Ferenc (szerk.): *i. m.* 336–351. old.

¹⁴⁸ „Sok vendégmunkás érkezik Magyarországra, ahol tömegesen szereznek tapasztalatokat az anyaország életéről, egyben megerősödik bennük a magyarsághoz tartozás érzése és a magyar anyanyelv használatának fontossága.” Kovács László: *Magyarok Moldvában*. Budapest, 2004, 17. old.

csángó tájnyelv kihalását, mert e nyelvhez néhány kivételtől eltekintve beszélőik nem úgy viszonyulnak, mint önazonosságuk szimbólumához”.¹⁴⁹

– Nem elég a (nemzetközi viszonylatban is megfogalmazott) román ideológiai eszméket (pl. csángók román eredete) magyar közegben magyarul visszautasítani – azt igényes és színvonalas tudományos munkák segítségével és népszerűsítő publicisztikában idegen nyelveken is meg kell tenni.

– Sokkal nagyobb hangsúlyt kellene fektetni a forráskutatásra, a levéltári (állami és egyházi, vatikáni és romániai) anyagok kiadására és feldolgozására.

– Szükség lenne – magyarul és idegen nyelveken – a csángókról szóló, monográfia jellegű tudományos, de közérthető szintézisre. Így elkerülhető lenne az a fajta tudatlanság, aminek Gyulay Endre szeged-csanádi megyéspüspök (akkor a Magyar Püspöki Kar elnökhelyettese) 1996. szeptember 7-én tanújelét adta: „...amennyiben meglesz a csángó nyelven való fordítás és annak jóváhagyása Rómában – nyilatkozta a tévében –, valószínű nem lesz akadálya”¹⁵⁰ az anyanyelvi misének és vallásgyakorlatnak a csángók körében.

A politika területén

– Évtizedeken keresztül a hivatalos magyar politika nem vett tudomást a csángókról. Ma azonban egyértelműen el kellene dönteni, hogy továbbra is érvényben marad-e ez az álláspont, vagy a magyar politikát ma már érdemben is érdeklik a csángók. Ebben az esetben ugyanis – a körülmények figyelembevételével – világosan meg kell fogalmazni a célkitűzéseket, a prioritásokat és a cselekvések ütemtervét, illetve meg kell határozni a rendelkezésre álló források nagyságrendjét és azok áttekinthető felhasználhatóságát.

– Tudatosítani kell, hogy csángó viszonylatban a modern, Kárpát-medencei magyar nemzettudat nem működő kategória. Itt az identitás sokkal összetettebb, képlékenyebb, amelyben fontos szerepet játszik a vallás. „Csángó(magyar)mentés” helyett ésszerűbb és célszerűbb lenne tehát a magyar nyelv és kultúra vonzáserejének és presztízsének növelésére fektetni a hangsúlyt. Ez a gyakorlatban akár egy magyar kulturális központ bákói felállítását is magába foglalhatná. Ezt a gondolatot egyébként Erőss J. Péter már 1994-ben felvetette.

– Érdemes lenne elgondolkodni azon, hogy a már román identitással rendelkező csángók irányába miképpen lehetne közvetíteni és velük is megismertetni a magyar kultúrát. Nem ártana kulturális kapcsolatokat kiépíteni és kulturális rendezvényeket szervezni Moldvában.

– Fontolóra lehetne venni egy magyar nyelv és irodalom lektorátus felállítását a jászvásári egyetemen – ahogy az több nyugati egyetemen is működik (pl. Strasbourg).

– Szükséges lenne gazdasági kapcsolatokban is gondolkodni, hiszen kultúra és gazdaság kölcsönösen segíthetné egymást. Első lépésben vasúti összeköttetést lehetne létesíteni Budapest és Bákó között, amelyből akár a Székelyföld is profitálhatna.

– Magyarországi viszonylatban érdemes lenne megvizsgálni a magát magyarnak valló csángóra vonatkozó, illetve vonatkoztatható idegenrendészeti rendszabályokat

¹⁴⁹ Hatos Pál: „Szempontok a csángókutatás kulturális kontextusainak értelmezéséhez”, *Pro Minoritate*, 2002/Tél, 6. old.

¹⁵⁰ P. Jáki Sándor Teodóz: *Csángókról*. Budapest, 2003, 201. old.

(tartózkodás, letelepedés, állampolgárság). El lehet-e tőle várni, hogy ő magyarként érezzen, ha a hatóságok számára ő is csupán egyike a világ különböző tájairól ide érkező idegeneknek?

Egyházi viszonylatban

– Kétségtelen, hogy a Magyar Katolikus Püspöki Karnak is jobban oda kellene figyelnie a csángók pasztorációs problémáira. Ily módon a magyarországi viszonylatban erőteljesen megjelenített (és időnként az üldöztetéssel társított) nemzeti retorika nem csupán a kommunista államhatalommal való intézményes együttműködés feledtetését célzó egyházpolitikai marketingként lenne értelmezhető, hanem a katolikus egyház részéről nyilvánvalóvá válhatna egyfajta társadalmi felelősségérzet is. Ennek kinyilvánítására annál is inkább nyílik lehetőség, mivel Románia európai uniós csatlakozásával maga a Romániai Katolikus Püspöki Kar is minden bizonnyal tagja lesz az Európai Unió Püspökkari Konferenciái Bizottságának (COMECE). Az egyház hitelessége pedig ma már az alapvető emberi jogokhoz való viszonyulásban is megmérettetésre kerül. Ilyen pl. a jog a lelki és vallási élethez anyanyelven, amit talán ideje lenne a moldvai katolikus klérusnak is figyelembe venni – különösen akkor, ha már európaivá válik.

– A gyulafehérvári érseknek már csak azért is több figyelmet kellene fordítania a moldvai folyamatokra, mert csupán idő kérdése, hogy az erdélyi paphiány miatt mikor indul meg a (képzett, nyugati kapcsolatokkal rendelkező és egyházi viszonylatban is jól helyezkedő) moldvai katolikus papfelesleg átirányítása az erdélyi egyházmegyékbe – a román nyelvű katolikusok kiszolgálásának a címszava alatt. Ez majd olyan feszültségeket és konfliktusokat is generálhat, amelyeket nem lesz könnyű kezelni. Erdélyi viszonylatban ugyanis egyáltalán nem biztos, hogy a magyar katolikusság ragaszkodik annyira a hitéhez, hogy neki teljesen mindegy legyen a mise és a vallási élet nyelve.

Források:

<http://csango.lap.hu>

www.catholica.ro (Jóllehet a romániai katolikusok tekintélyes része magyar, a honlap csak román és részben olasz nyelven működik. Magyar vonatkozású információ alig jelenik meg rajta.)

www.ceangai.ro

www.csango.ro

www.devaigyerekek.hu

www.ercis.ro

Bartha András (Borto Andrei): *Pusztina – Pustiana. Gondolatok egy csángó falu múltjáról, jelenéről.* (A Balaton Akadémia könyvek, 36), Balaton Akadémia, Balatonboglár, 1998.

Benda Kálmán (szerk.): *Moldvai csángó-magyar okmánytár 1467–1706.* (A Magyar-ságkutató könyvtára, 1), I-II. kötet. Magyar-ságkutató Intézet, Budapest, 1989.

Domokos Pál Péter: *A moldvai magyarság.* 6. kiadás, Fekete Sas Kiadó, Budapest, 2001.

Dumitriu-Snagov I.: *Le Saint-Siège et la Roumanie moderne. 1866–1914.* (Miscellanea Historiae Pontificiae, 57), Editrice Pontificia Università Gregoriana, Róma, 1989.

Gazda József: *Hát én hogyné siratnám. Csángók sodró időben.* Szent István Társulat, Budapest, 1993.

Halász Péter: *Bokrétába kötögetem vala. A moldvai magyarok néprajzához.* (Örökség), Európai Folklor Intézet, Budapest, 2002.

Halász Péter: *Nem lehet nyugtunk...! Esszék, gondolatok, útirajzok a moldvai magyarokról.* Magyar Napló, Budapest, 2004.

Halász Péter (szerk.): *Csángó sorskérdések.* Az újkígyósi tanácskozás előadásai, 1994. október 28–30. (Csángó füzetek, 2), A Lakatos Demeter Egyesület Kiadványa, Budapest, 1997.

Halász Péter (szerk.): *„Megfog vala apóm szokcor kezemtül...”.* Tanulmányok Domokos Pál Péter emlékére, Lakatos Demeter Egyesület, Budapest, 1993.

Hatos Pál: *„Szempontok a csángó kutatás kulturális kontextusainak értelmezéséhez”, Pro Minoritate 2002/Tél, 6–16. old.*

Jakab Attila: *„Les catholiques de Moldavie: communauté nationale ou religieuse?”, Histoire & Anthropologie, n° 21, 2000 (Religions et civilisations), 113–129. old.*

Kinda István–Pozsony Ferenc (szerk.): *Adaptáció és modernizáció a moldvai csángó falvakban.* Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 2005.

Lükő Gábor: *A moldvai csángók. A csángók kapcsolatai az erdélyi magyarsággal.* (Lükő Gábor művei, 2), 2. kiadás, Táton Kiadó, Budapest, 2002.

Mikecs László: *Csángók.* Budapest, 1941; reprint kiadás: Optimum, Budapest, 1989.

P. Jáki Sándor Teodóz: *Csángókról, igaz tudósítások.* 2. kiadás, Való Világ Alapítvány, Budapest, 2003.

Pozsony Ferenc (szerk.): *Csángósors. Moldvai csángók a változó időkben.* (A Magyarorsággutatás könyvtára, 23), Teleki László Intézet, Budapest, 1999.

Seres Attila: „Csángómentés’ Moldvában a XIX-XX. század fordulóján”, *Pro Minoritate* 2002/Tél, 17–47. old.

Szabados Mihály: „A moldvai magyarok a román népszámlálások tükrében 1859–1977 között”, in: *Magyarsággutatás. A Magyarorsággutató Intézet évkönyve.* Magyarorsággutató Intézet, Budapest, 1989, 89–102. old.

Sylvester Lajos: *Csupa csapás az élet. Az elsorvadt moldvai magyar oktatás és a csángó szétraajzások emlékkönyve.* Sepsiszentgyörgy, 2000.

Vincze Gábor (szerk.): *Asszimiláció vagy kivándorlás? Források a moldvai magyar etnikai csoport, a csángók modern kori történelmének tanulmányozásához (1860–1989).* (A Magyarorsággutatás könyvtára, 27), Teleki László Alapítvány, Budapest – Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 2004.

Függelék

„Csángó nyelvű” mise igen, magyar mise nem¹⁵¹

„Nagy veszteség lenne, ha magyar liturgikus könyveket használva magyar nyelven miséznének a csángó közösségekben, mert elveszne a csángó dialektus” – nyilatkozta a bukaresti római katolikus érsek, Ft. Ioan Robu sajtóreferense a Sepsiszentgyörgyön megjelenő *Háromszék* c. napilap 2005. február 19-i számában. Elolvassa a cikket, ki-tört belőlem a nevetés! Sokszor hallottam (kihallgatáson) és olvastam, hogy felháborító a „csángó” jelző a moldvai katolikusokra, a hívek nem is fogadják el, hangoztatják a mi szellemi vezetőink. Most egyszeriben sajnálni kezdik a „csángó dialektust”, amely elvész, ha magyar nyelvű lesz a szentmise!

Főtisztelendő Atyák! Miért nem gondoltak a moldvai magyar dialektusra, amikor úgy határoztak, hogy kizárólag román nyelvű legyen a szertartás nyelve minden moldvai katolikus számára? Román nyelven misézve nem vesz el a dialektus? Számtalanszor a kihallgatásokon a jassy püspökség, és válaszleveleiben Méltóságod, határozottan mondta, hogy Moldvában a hivatalos nyelv a román és jól tudjuk, hogy Bukovinában a lengyel katolikusok anyanyelven, lengyelül hallgatják a szentmisét. A bukovinai lengyelek is a lengyel nyelv egy archaikus változatát beszélik (ez természetes abban a világban) mindennapi életükben, de a templomban a szentmisét irodalmi lengyel nyelven tartják. Nálunk, a moldvai magyarok esetében miért nem járnak el hasonlóképpen? Miért kell 15 év után számos utat megtegyünk ez ügyben, aláírásokat gyűjtenünk, eltűrjük a megalázást, a meghurcolást? Most, 2005-ben beszél Méltóságod csángó nyelvről? Sajnálja a veszélybe került dialektusokat? 1986-ban Moldova minden parókiáján árulták és népszerűsítették Dumitru Mărtinaș könyvét, amely „tudományos alapokra” helyezte a moldvai katolikusok „román eredetét”. 1990 után a moldvai római katolikus egyház folytatta a moldvai katolikusok román eredetéről alkotott „elméletet”. Két konferenciát szerveztek ebben a témában, egyiket Bukarestben, a másikat Jassyban. Román eredetünk híveinek arra sem volt türelme, hogy megvárják a magyar nyelv végérvényes kiveszését Moldvából, máris „tudományos argumentumokat” találtak. Ezek az érvek és kutatások, amelyek román eredetünket bizonyítják, mindennek nevezhető, csak éppen „tudományosnak” nem. A tudományos kutatásban, mint minden más területen, olyan áramlatokat találunk, amelyek jól meghatározott időszakra irányulnak. A népek eredetének, a nyelvi dialektusoknak a kutatása sajátossá vált a XIX. és XX. században, mert a nemzetállamok kialakulását szolgálták. Ami pedig a XXI. században szervezett, moldvai csángók eredetét tisztázó konferenciákat illeti, az nem több, mint idő- és energiapazarlás, nevetséges és érthetetlen olyan kutató számára, aki sejti az igazságot.

Csángó nyelvű szentmise!?

Vajon mire gondolt Ioan Robu érsekatya sajtóreferense, amikor azt mondta „igen a csángó nyelvű misére, nem a magyar nyelvűre”? Még ha el is fogadom papjaink jóindulatát (amit kétségbe vonok), akkor is feltennék néhány kérdést:

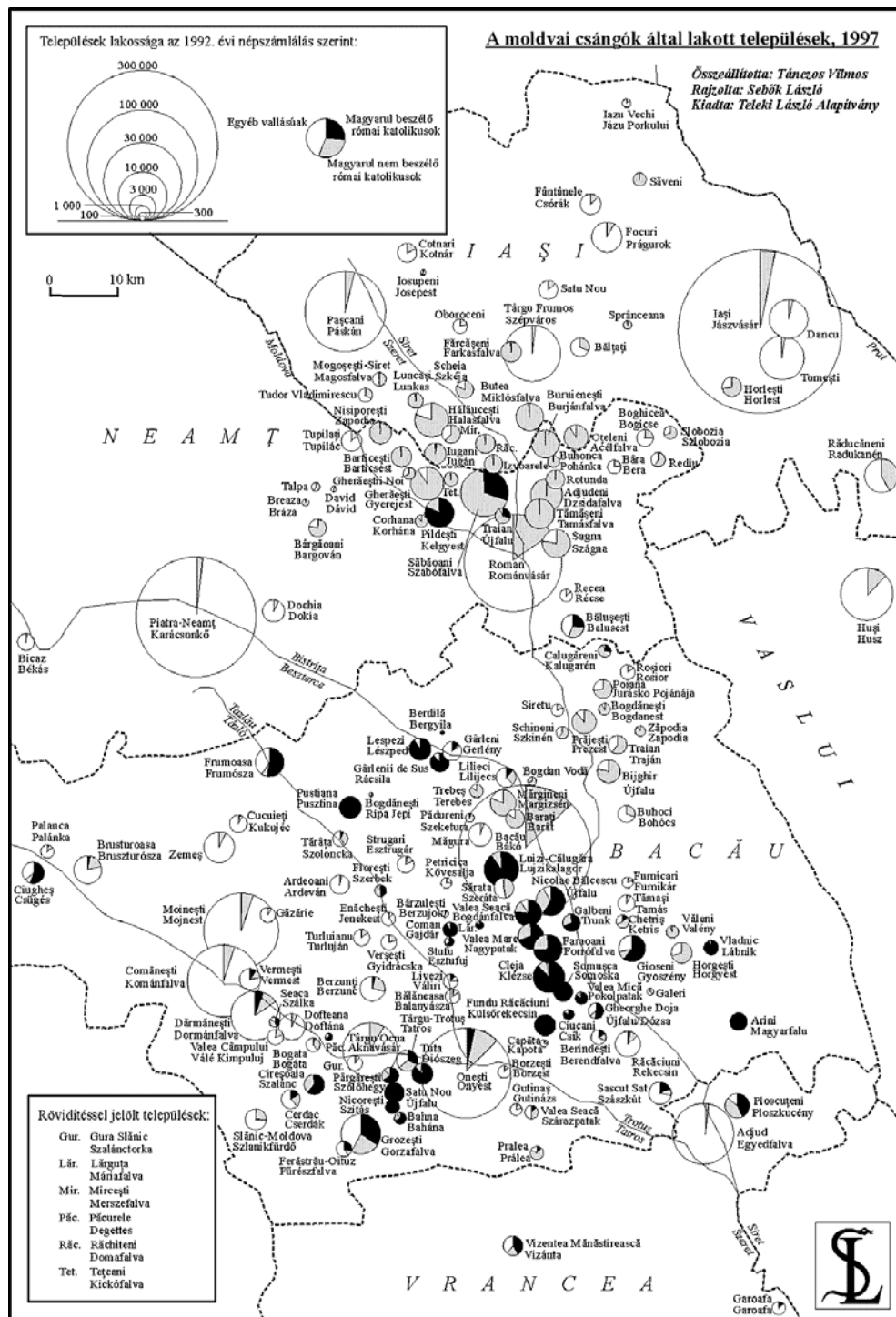
¹⁵¹ Forrás: *Moldvai Magyarság*, 2005 április.

-
1. Ők ismernek minden dialektust, amit a csángófalvakban beszélnek?
 2. Melyik dialektust keresztelik „csángó nyelvnek”?
 3. Minden falunak saját dialektusa szerinti misekönyve lesz?
 4. Ki, mikor és hol írja meg ezt a „csángó nyelvű” misekönyvet?

Nincs értelme folytatni, mert az egész csángó nyelvű mise olcsó „furfang”, méltatlan tisztességes emberekhez. Egy dolgot világosan látunk: 1990-től Pusztina magyar nyelvű misét kér. A „csángó nyelv” Pusztinában „véletlenül” éppen az a nyelv, amelyen a falu népe Magyarországról érkező magyarokkal, a háromszéki székelyekkel és a többi moldvai csángóval értekezni tud. Tehát a pusztinai katolikusoknak nincs szüksége sajátos és egy létező csángó nyelvű misekönyvre. Köszönjük az egyház magas képviselőinek, nem kell törjék magukat miattunk és dialektusunk miatt.

Számunkra jó a magyar nyelv is, ahogy a faluban mondják: „Nekünk szép magyar nyelv kell, tiszta magyar nyelv.”

Nyisztor Tinka
Pusztina, 2005. 03. 10.

Az Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány gondozásában eddig megjelent kiadványok:

Kötetek

1. *Médianacionalizmus és európai integráció* (Szerkesztette Ágoston Vilmos)
2. *Közeledő régiók a Kárpát-medencében. Dél-Szlovákia, Erdély és a Vajdaság gazdasági átlakulása* (Szerkesztette Réti Tamás)
3. *Az ENSZ kisebbségi kézikönyve* (Szerkesztette Böszörményi Jenő)
4. *Többynyelvűség és EU-integráció. Az európai modell alkalmazhatóságáról a kisebbségi iskolákban* (Szerkesztette Ring Éva)
5. *Felzárkózás vagy bezárkózás? Az európai modell alkalmazhatóságáról a kisebbségi iskolákban.* (Szerkesztette Ring Éva)
6. *Médiapolitika vagy politikai média?* (Szerkesztette Ágoston Vilmos)
7. *Közeledő régiók a Kárpát-medencében II. Dél-Szlovákia, Erdély és a Vajdaság gazdasági átlakulása* (Szerkesztette Réti Tamás)

Műhelytanulmányok

1. Huszka Bea és Ádám János: *A gazdasági integráció esélyei Szerbia és Szlovákia határ menti régióiban* (Szerkesztette Réti Tamás)
2. Mézes Zsolt László: *A dél-tiroli autonómia egyes elemeinek adaptációs lehetőségei a határon túli magyarok vonatkozásában*
3. Zolnay János: *A „roma ügy” és finanszírozása*
4. Jakab Attila: *Az erdélyi magyar történelmi egyházak társadalmi szerepe*
5. *Átalakuló régiók (A Partium, a Bánság és Közép-Erdély gazdasága)* (Králik Lóránd és Tibori Szabó Zoltán tanulmányai, szerkesztette Réti Tamás)
6. Ágoston Vilmos: *Médianacionalizmus és európai integráció. Magyarország és Románia*
7. Mézes Zsolt László: *Állam és egyház viszonyának változásai Franciaországban;* Jakab Attila: *A laicitás*
8. Zolnay János: *A romapolitika sarokpontjai és finanszírozása*
9. *Átalakuló régiók. Székelyföld és Erdély gazdasága: az innováció és a versenyképesség egyes kérdései* (Sánduly Edit és Szabó Árpád, valamint Juhász Jácint és Györfy Lehel tanulmányai, szerkesztette Réti Tamás)
10. *Átalakuló régiók. Dél-Szlovákia és a magyarok által lakott régiók gazdasági helyzete* (Ádám János, Morvay Károly, Reiter Flóra, Semsey Ilona és Tóth Attila tanulmányai, szerkesztette Réti Tamás)
11. Jakab Attila: *A protestáns Erdély. Az erdélyi magyar protestáns egyházak és vallási közösségek társadalmi szerepe*
12. Mézes Zsolt László: *A magyar kormányzat kisebbségpolitikájában alkalmazott jogi eszközök nem szándékolt következményei*
13. Jakab Attila: *A pluralitás vonzáskörében – Csíkszereda történelmi, társadalmi és vallási mikroszociográfiája*
14. Jakab Attila: *Többszörösen kisebbségben – A magyarországi román kisebbség vallási arculata és az ortodox egyház társadalmi szerepe*

15. Jakab Attila: *Székelyföld – Mítosz és valóság*
16. Zolnay János: *Oktatáspolitikai és etnikai szegregáció Miskolc és Nyíregyháza általános iskoláiban*
17. Huszka Beáta: *A szerb–magyar gazdasági kapcsolatok fejlődésének lehetőségei Magyarországon EU-csatlakozása után*
18. Jakab Attila: *Csángóság és katolicizmus – Az identitástudat változásai*
19. Hegedűs Dániel: *A határokon átívelő együttműködés nemzetközi jogi háttere I. – Multilaterális keretek és a Magyar Köztársaságot érintő kelet-közép-európai bilaterális együttműködési formák áttekintő elemzése*

Jelentések

1. *Cigánynak lenni Magyarországon – Jelentés 2002: A változások, az ígérek és a várakozások éve* (Szerkesztette Kállai Ernő és Törzsök Erika)
2. *A Roma's Life in Hungary – Report 2002: A Year of Changes, Promises and Expectations* (Szerkesztette Kállai Ernő és Törzsök Erika)
3. *Cigánynak lenni Magyarországon – Jelentés 2003: Látványpolitika és megtorpanás* (Szerkesztette Kállai Ernő és Törzsök Erika)
4. *A Roma's Life in Hungary – Report 2003: Illusory Politics and Standing Still* (Szerkesztette Kállai Ernő és Törzsök Erika)
5. *Cigánynak lenni Magyarországon – Jelentés 2004: Helybenjárás* (Szerkesztette Kállai Ernő és Törzsök Erika)
6. *A Roma's Life in Hungary – Report 2004: Stagnation* (Szerkesztette Kállai Ernő és Törzsök Erika)

Háttéranyagok

1. *A Patrubby-jelenség. Részletek az MVSZ és a VET sajtószolgálatának e-mailen küldött tájékoztatásaiból* (Szerkesztette Ágoston Vilmos)
2. *Beutazás, tartózkodás, tanulmányok folytatása, munkavállalás, letelepedés és állampolgárság megszerzése Magyarországon – Tájékoztató a tennivalókról, különös tekintettel a határon túli magyarokra* (Szerkesztette dr. Mézes Zsolt László)

**A kiadványok letölthetők az EÖKiK honlapján (<http://www.eokik.hu>),
vagy személyesen átvehetők a kiadóban.**
